Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 128 (11926) | 1982 чылдың июнь 1, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУ ДЭЭШ

1982 чылдың май 24-те Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелин Пленумга дыңнаан болгаш чугаалашкан. Ук Программаны илеткелчиниң инициативазы болгаш дорт киржилгези-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап кылган.

Эш Л. И. Брежнев чурттуң агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезиниң түңнелдерин, оон бурунгаар улам ындай шимчээшкининиң кол-кол угланыышкыннарын, Аъш-чем программазын боттандырарының оруктарын болгаш аргаларын улуг, канчаар-даа аажок ужур-утказыг, чогаадыкчы ёзу-биле кылдынган илеткелинге ханы база бүгү талазы-биле анализтээн. Ол илеткел болза эртемниг коммунизмге, аграр айтырыгның марксистчи-ленинчи теориязынга, аъш-чем айтырыын шиитпирлээриниң практиказынга улуг салыышкын болур.

Программаның ында айыттынган хемчеглерниң сорулгазы чүдел дизе, аргалыг-ла болза кыска хуусаада чурттуң чонун аъш-чем продуктулары-биле бүзүрелдиг хандырары. Ол болза бирги чергениң чүгле экономиктиг эвес, а социал-политиктиг чугула сорулгазы болуп турар. Совет кижилерниң амыдыралчы хереглелдериниң хандырылгазы бистиң партияның эң чугула программалыг негелдези болуп келген болгаш болуп-даа турар деп илеткелде тодазы-биле демдеглеттинген.

Аъш-чем программазы — партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, эртемденнерниң, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының, специалистерниң коллективтиг кыжениишкиннериниң үре-түңнели. Парлалганың материалдарын, ажылчы чоннарның чагааларын болгаш саналдарын ында калбаа-биле барымдаалап көрген.

Кедээ ажыл-агыйда ажылдың түңнелдерин үндүрбүшаан, СЭКП ТК-ның төөгүлүг март (1965 чыл) Пленумунуң соонда эрткен чылдарның дургузунда экономиканың ол секторунуң материал-техниктиг баазазы шынар талазы-биле чаартынган деп, илеткелчи демдеглээн. Күш-ажылдың энергия хандырылгазы үш катап ажыг өскен; суггарылгалыг болгаш кургаткан черлерниң фондузу 1.7 катап, а минералдыг чемишчидилгелер дужаалдалары —үш катап улгаткан. Мал ажылының специализастаан комплекстери болгаш үлетпүр технологиялыг улуг күш фабрикаларын ажыглалга киирген. Ажыл-агыйлар аразының ажыктыг агроүлетпүр бүдүрүлгелери болгаш каттыжыышкыннары хөгжүп турар. Ол бүгүнүң түңнелинде колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү барык ийи катап улгаткан. Кедээ ажыл-агыйны хандырар, мал ажылынга болгаш мал чемнери бүдүреринге ажыглаар машина тудуушкуну, кедээ тудуг, комбикорм болгаш микробиология үлетпүрү чергелиг ындыг чаа адырлар тургустунган. Кедээ ажыл-агый машина тудуушкуну дыка хөгжээн. Үлетпүрнүң аъш-чем адырларының кол бүдүрүлге фондулары сөөлгү үш беш чылда 2.7 катап улгаткан. Совет тараачыннарның амыдырал-чуртталгазы ынчаар болгаш күш-ажылының байдалдарында ханы чаартылгалар болган, дыка хөй социал айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээн.

Совет кедээ ажыл-агыйның чедиишкиннерин ыттавас азы шоолуг эвес дээр социализмниң дайзыннарының куженииишкиннери билдингир болгай. Ынчалза-даа агаар-бойдустуң бергелери турза-даа, кедээ ажыл-агыйның ниити продукциязы чедиги беш чылдың дургузунда чылда ортумаа-биле 82,8 миллиард рубль болуп турганындан онгу беш чылда 123,9 миллиард рубль чедир көвүдээн. Ол-ла көргүзүг Европаның экономиктиг шиитилежилгезиниң чурттарынга 32 хуу, а АКШ-ка—29 хуу болганын деңнеп көөр болза, ол өзүлде көскүзү-биле улуг ышкажыл. Агаар-бойдустуң байдалдары бисте таарымча чок турда, кедээ ажыл-агыйда бистиң салгап алган чүүлдеривис база хирелиг турда безин ындыг-дыр.

Ол чылдарда (1961 чылдан 1980 чылга чедир) кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң продукциязының бүгү-ле кол-кол хевирлериниң бүдүрери дыка өскен. Тараа бүдүрери чылда ортумаа-биле 130,3 миллиондан 205 миллион тонна, чигир свеклазы бүдүрери — 59,2 миллиондан 88,7 миллион тонна чедир көвүдээн. Кедээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрери база дыка өскен. Он беш чылдың дургузунда кижи бүрүзүнге онаалтыр эътти болгаш эъттен кылган продуктуларны хереглээри 41 хуу, сүттү болгаш сүттен кылган продуктуларны хереглээри — 25 хуу, чуурганы —барык ийи катап, ногааларны хереглээри — 35 хуу, үнүш үзүн —24 хуу, чигирни хереглээри —30 хуу көвүдээн.

«СЭКП ТК-ның март Пленумунуң даараазында каш-даа Пленумнарга болгаш СЭКП-ниң XXIV—XXVI съездилеринге улам сайзыраттынган айтырышкыннарны партияның амгы аграр политиказының—эртемниг политиканың болгаш аткаарлавазывыс ындыг шын политиканың үндезини болган» деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн.

Кедээ ажыл-агыйның бодунуң, ол ышкаш ону хандырып турар үлетпүр адырларының, транспорттуң, садыгның ажылдың холбаштырарыы, каттыштырары, оларның бүгү ажыл-чорудулгазын ниити түңнел эчис сорулгага — аъш-чемниң бедик шынарлыг продуктуларын бүдүреринге база оларны хереглекчилерге чедиреринге чагыртыры Аъш-чем программазының эң чугула онзагай чүүлү болуп турар.

Кедээ ажыл-агыйның болгаш ол ышкаш оон-биле холбашкан үлетпүр адырларының ажылының ажыктыын улам ынай бедидери, өзүлдениң колдуунда-ла интенсивтиг факторларынче шилчиири — ону шиитпирлээриниң эң дээштиг болгаш практиктиг кара чаңгыс оруу ол болур.

Оон ынай илеткелчи кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң планнаттынып турар динамиказының дугайында чурагайларны көргүскен.

Бөгүн, оон-даа артык, даарта кол-ла чүүл болза селекцияны болгаш үрезин тарыыр ажылды экижидериниң, чемишчидилгени шын ажыглаарының, зона болгаш область, район, ажыл-агый бүрүзүнүң бойдус байдалдарын барымдаалап тургаш, чер ажылының эртемге үндезилээн системазын нептередириниң күсели-биле ховуларның дүжүткүр чоруун бедидери-дир. Сүт саалдазын көвүдедири болгаш дужаап турар малдың ортумак дензизин улгатырары дээрге малдың шынар составын сайзырангайжыдарының, уксаажыдылга ажылын экижидериниң, бедик продуктулуг уксааларның малын өстүрериниң, мал чеми бүдүрериниң дыка көвүдедириниң, оларның шынарын бедидериниң болгаш чөп ажыглаарының кол чүүлү болур.

Ол чугула айтырыгларны шиитпирлээрде бистиң эртемнивистиң мурнунда харысалгалыг сорулгалар салдынган. Ынчангаш бистиң эртемнивис кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарының оруктарын болгаш аргаларын ажылдап кылыр хүлээлгелиг.

Интенсификацияже, ажыктыг чорукче угланыышкын кедээ ажыл-агый-биле холбаалыг адырларны шалыпкыны-биле хөгжүдерин көрүп турар. Ынчангаш программада көрдүнгениң ёзугаар аъш-чем болгаш эът-сүт үлетпүрүн хөгжүдери, холодильниктерниң күчүзүн улгаттырары болгаш элеваторларның иштикиниң алгыдары, шыгжамыр-сава ажыл-агыйын хөгжүдери чугула.

Кыска хуусаа иштинде аъш-чем продуктуларының эң хөй немелде өзүлдезин бээр агроүлетпүр комплекстериниң ындыг объектилерин чогуур үезинде ажыглалга киирериңче улуг кичээнгей салыр херек. Ол объектилерни чурттуң шалыпчы тудугларына кылдыр көөрү чугула.

Кедээниң социал эде тургузуушкунунуң талазы-биле хемчеглер Аъш-чем программазының чарылбас кезээ болур. Колдуунда-ла дузалал девискээрлиг хевирлиг хууда дузалал ажыл-агыйны чорудар херим иштиниң тудугларлыг чагайжыды туттунган чуртталга бажыңнарын тударының, школаларның, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң, клубтарның тудугларын калбартырының, кедээ чонуң медицина, садыг болгаш амыдырал хандырылгазын экижидериниң дугайында чугаа мында чоруп турар. 80-ги чылдарда ол сорулгага 160 миллиард хире рубльди үндүрүп бээри көрдүнген. Ол дээрге чүгле хөй хемчээлдиг чурагайлар эвес. Харын хоорай биле кедээниң аразында боттуг ылгалдарны чидирериңче угланган улуг политика болур-дур.

Программада даштыкы экономиктиг харылзааларны база ыяк ажылдап кылган. Капиталистиг чурттардан аъш-чемни садып алырын кызырарының эргежок чугулазын программада барымдаалап көрүп турар. Биске тарааны садары ышкаш, ындыг анаа-ла садыглажылганы чамдык күрүнелерниң удуртукчулары бистиң чуртувусче ыйыышкын кылырының чепсээ, политиктиг ыйыышкынның чепсээ болдурарын оралдажып турар болганда айтырыгны ынчаар тургузары эң чугула. Ол ыйыышкыннар-биле бистер кажан-даа эптешпээн болгаш эптешпес-даа бис деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Аъш-чем программазы үр-даа, ортумак-даа, эң дүрген-даа (сонгаарладып болбас) сорулгаларны идип үндүрүп турар деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээш, сөөлгүлерин (дүрген, сонгаарладып болбас сорулгаларны) бистиң сагыш салыышкынывыстың кичээнгейинге тургузар херек деп чугаалаан. Программа бодунуң баштайгы түңнелдерин ам бо чылын-на берген турзун дээш бүгү чүвени кылыр апаар.

Үр-даа, ортумак-даа, хуусаалыг-даа (эң дүрген-даа сонгаарладып болбас) сорулгаларны Аъш-чем программазы идип үндүрүп турар дээрзин эш Л. И. Брежнев демдеглевишаан, сөөлгү (далаш, сонгаарлаттынмас сорулгаларны) бөгүнгү ажыл-иштиң төвүнге тургузар ужурлуг дээрзин айыткан. Ук программа бодунуң баштайгы түңнелдерин бо чылын-на көргүзе берген турарын чедип алыр ужурлуг бис. Ону боттандырарда район бүрүзүнге, область бүрүзүнге, республика бүрүзүнге чидириглерге удур демисел, белеткел, транспорт болгаш садыг организацияларының үзүктелиишкин чок ажылдаар талазы-биле хемчеглерниң тодаргай системазын бодап кылыр болгаш боттандырар ужурлуг. Чидириглер-биле демиселди ниитиниң чемненилге черлери, санаторийлер база дыштаныылга бажыңнары дээн ышкаш хереглел черлеринге, өг-бүле бүрүзүнге чорудары чугула.

Кедээ ажыл-агыйның продукциязын бүдүреринге улуг салыышкынны киирип турар хууда дузалал ажыл-агыйы болгаш сад-огород кооперативтери, а ол ышкаш бүдүрүлгелерниң база организацияларның, дузалал ажыл-агыйын элээн долузу-биле ажыглаар дугайында программада айыттынган. Ол ажыл-агыйларга ыяап-ла болгаш доктаамал дуза көргүзер болза, оон беримчези дүрген болгаш көскү болур.

Эш Л. И. Бержневтиң илеткелинде кирген саналдарны болгаш түңнелдерни СЭКП ТК-ның Пленуму бүрүнү-биле деткээн болгаш оларны партия, күрүне база ажыл-агый органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының Аъш-чем программазын база СЭКП-ниң аграр политиказын амыдыралга чайгылыш чок боттандырар дээш практиктиг ажыл-чорудулгазынга үндезин болдурар деп доктааткан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр 1990 чылга чедир ажылдап кылдынган ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын Пленум чүүлдүг деп көрген.

Агроүлетпүр комплекизин планнаашкынның болгаш эргелеп башкарылганын бот-тускайлаң объектиниң кылдыр бистиң практикавыста бир дугаарында онзалап турар дугайында чугаа болган. Девискээр, адыр болгаш программаны бүрүнү-биле планнаарын элээн ажыктыг демпештирер арга оон-биле кады тургустунар. Чуртту аъш-чем-биле үзүк чок хандырар түңнел сорулганың үндезини ол болган. Кедээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарының база оон-биле холбашкан адырларның — төпке-даа, чер-черге-даа чаңгыс аай системазы ол сорулгага чагыртып турар. Районнарга, крайларга, областарга болгаш автономнуг республикаларга агроүлетпүр каттыжыышкыннары, а эвилелдешкен республикаларга болгаш төпке — агроүлетпүр комиссиялары тургустунар. Колхозтарны болгаш совхозтарны бүгү тала-биле быжыглаар, оларның органнзакчы, ажыл-агыйжы чоруун бедидери чугула апарганын СЭКП Төп Комитеди өөренип көрген.

Кедээ ажыл-агыйны улам ынай кедүрерин хандырар ёзулуг бот-орулга-чарылганы тургузарының талазы-биле хемчеглерни база баш удур өөренип көрген. 1983 чылдың январь 1-ден эгелеп мыйыстыг бода малды, хаванны, хойну, сүттү, тарааны, чигир свёклазын, картофельди, ногааларны болгаш өске-даа продуктуларны хүлээп алыр өртээ өзер. Берге байдалдарда бүдүрүнген, карылгалыг, кудуу рентабельдиг ажыл-агыйларның бүдүрген продукцияларынга немелделер база кирер. Күрүне ол сорулгаларны боттандырарынга чылда 16 миллиард рубльди чарыгдаар.

Чуртталга тудуунга, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң, пионер лагерьлериниң, клубтарның, культура-амыдыралдың өске-даа объектилериниң, биче рентабельдиг болгаш карылгалыг колхозтарның өруктарының тудуунга болгаш ону ажаап тежээринге күрүнениң дузазы улгадыр. Ол сорулгаларны боттандырарынга чыл санында 3,3 миллиард рубльди үндүрери көрдүнген. Ол акша-хөреңгини дыка ажыктыг кылдыр ажыглаар херек.

Колхозтарның саң-хөө байдалдарын экижидери-биле оларның күрүнеге өрезин 20 миллиард ажыг рубльге үндүр бижиири азы төлээр хуусаазын сонгаарладыры көрдүнген.

Совхозтарга болгаш колхозтарга күш-ажылдың төлевири өзер, бригада болгаш коллективтиг кереэни, аккорд-шаңналдыг системаны калбаа-биле шиңгээдип алыры көрдүнген. Күш-ажыл дээш төлеп турар үеде агаар-бойдустуң байдалдарын элээн хандыр өөренип көөр, үзүктел чок ажыл стажы дээш немелдени тургузар, совхозтарның удуртукчуларының, специалистерниң болгаш албан-хаакчыларының шалыны (ортумаа-биле 30 хуу), а ол ышкаш колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының натура төлевириниң ролю өзер.

Колхозтарны болгаш совхозтарны эргелеп башкарарының демократтыг принциптерин сайзырангайжыдарга кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай хөгжүдеринге чаа аргаларны тургузар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның база оларны хандырып турар организацияларның аразында харылзааларынга көскү өскерилгелерни киирген. Ындыг организацияларның ажылын оларның чедирген ачы-дузазы-биле чергелештир, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң түңнелдери, продукцияның кайы хире бүдүрүнүп турары оларның ажылын үнелеп көөрүнүң үндезинин тургузар. Белеткел организацияларының ажылы кедээ ажыл-агый продукциязын белеткээриниң планнарының күүселдезинден дорт хамааржыр.

Бистиң кадрларывыс кедээде доктаамал өзүп турар, олар улуг болгаш нарын сорулгаларны шиитпирлеп шыдаарлар. Удуртукчуларга бүзүрээр, оларның ажыл-чорудулгазынга негелделиг болур, инициативазын деткиир болгаш даандырган херек дээш оларның хууда ээ-харысалгазын бедидер — кедээге кадр айтырыынга хамаарыштыр партияның политиказының кол утказы ол.

Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаар, кадрларны турумчудар, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин шаңнап мактаар талазы-биле хемчеглерни боттандырарынга 1983 чылда 30 миллиард рубльди немей чарыгдаар. Ол акша-хөреңги чоокку үеде кедээ ажыл-агый продукциязын көскүзү-биле көвүдедиринге идиг болуру чугула деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Аъш-чем программазын күүседиринге кадрларның билии, оларның органзакчы мергежили, партияның массалар-биле ажылының байлак арга-дуржулгазы шупту киржир ужурлуг. Партияның кедээде райкомнары, партия организациялары маңаа кол рольдуг болур ужурлуг. Партияның бүгү составының үштүн бир кезии—кедээниң алды миллион коммунистери эрес-маадырлыг күш-ажылдың, инициативаның, программаны боттандырар дээш сыныш чок чоруктуң болгаш чүткүлдүүнүң үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг.

Дыка хөй чүүлдер кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң удуртукчуларындан хамааржыр. Удуртукчу кижи «ажылдың эки билир», удуртулгазы тодаргай болур ужурлуг, оон башка кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин амгы үениң негелдезиниң бедик деңнелинче кедүрери берге дээрзин эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бистиң тургузукчу планнарывысты боттандырарынга тайбыңны камгалап арттырып алыр ужурлуг бис деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн. Ооң-биле чергелештир бис планнарывысты чедиишкинниг күүседип турар болзувусса—тайбыңның херээн быжыглаарынга база чугула идиг болур. Совет кижилерниң күш-ажылы — бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-күжүн болгаш чечектелиишкинин быжыглаарынга эң-не идегелдиг үндезин болур.

«Бистиң көрүп турарывыс Аъш-чем программазы ол дээрге, чүгле кедээ ажыл-агыйны болгаш оон-биле холбашкан адырларны кедүреринге үндезин эргилде болбайн турар. Ук программа бодунуң онзагайы, хемчээли-биле бүгү улус ажыл-агыйының депшилгезин хандырар ужурлуг» деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн.

ТК-ның Пленумунуң хүлээп алган шиитпирлерин чедиишкинниг күүседиринге, совет кижилерниң чаагай чоруун чайгылыш чок бедидеринге, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг күчү-күжүн быжыглаарынга кол быра болур аъш-чем курлавырларын көвүдедиринге айыттынган чедиишкиннерни чедип алыр дээш бүгү чоннуң социалистиг чарыжын калбартыр дээрзинге партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларынга, ажыл-агый органнарынга, колхозчуларга болгаш совхозтар ажылчыннарынга, специалистерге база эртемденнерге, үлетпүрнүң ажылдакчыларынга, кедээниң чурттакчыларынга болгаш хоорайның ажыл-ишчилеринге быжыг бүзүрелин СЭКП ТК-ның Пленуму илергейлээн.

(«ПРАВДА» солундан).

Бөгүн — Уруглар камгалалының делегей хүнү

БИСТИҢ УРУГЛАРЫВЫС

Бөгүн —июньнуң бири —өөрүшкүлүг байырлал, Уруглар камгалалының делегей хүнү. Шагның эң чаагай үези чайның башкы айының эге хүнүнде ук байырлалды эрттирер кылдыр доктаадып тургусканы-даа таварылга эвес. Амыдыралдың чечектери бичии чаштарның бүгү-ле амыдырал-чуртталгазы чайгы хүн дег чырыткылыг, аяс чаагай, өөрүшкү-хөглүг болур-даа ужурлуг.

«Уруглар —бистиң келир үевис, олар адаларының болгаш аваларының ажыл-херектерин уламчылаарлар. Олар чер кырынга амыдыралды моон соңгаар-даа каас-чараш болгаш аас-кежиктиг болдурарлар» деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалаан. «Бүгү-ле эки чүүлдерни —уругларга» деп ленинчи лозуң бистиң ниитилеливистиң хоойлузу апарган. Совет уруглар—эң-не аас-кежиктиглер.

Партияның XXVI съездизи чоннуң чаагай чоруун улам бедидеринче угланган кайгамчык улуг программаны ажылдап кылган. Ында онзагай черни уруглар, херээженнер болгаш өг-бүлеже салдынган улуг кичээнгей ээлеп турар. Ук программаны амыдыралда боттандырып эгелей берген. «Уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузазын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эрткен чылын хүлээп алган. Ук документиниң кол-ла сорулгазы уруглар кижизидилгезинге болгаш бүдүрүлгеге үре-түңнелдиг ажылдаарынга херээженнерге эң таарымчалыг байдалдарны тургузары болур.

Совет чурттуң бичии хамаатылары дээш сагыш салыышкын олар төрүттүнер ырак мурнунда-ла эгелээр. Божуур херээженнерниң кадының камгалалында хөй санныг косультациялар, фельшер болгаш акушер пунктулары бар. Эрткен чылын Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигинге ажылдап алган акша-хөреңгиден дыка хөйүн иелерниң болгаш бичии уругларның кадыкшылын камгалаар эмнелге албан черлерин тудуп тургузарынче киирген. Уругларның кадыын камгалаарынга болгаш оларның дыштаныылгазынга эң таарымчалыг байдалды тургузар хемчеглер чыл бүрү улам калбарып турар.

Уруглар камгалалының делегей хүнүн бистиң республикада база эки уткуп турар. Хоорайларның болгаш суурларның кудумчуларынга каас-шиник кеттинген, омак-хөглүг уруг-дарыг бөгүн хайым болур. Уруглар камгалалының хүнүнге тураскааткан байырлалдар, утренниктер, янзы-бүрү делгелгелер, оюн-концерттер, массалыг хемчеглер чер болганга эрткилээр. Коммунистиг партияга, Совет чазакка аас-кежиктиг чалыы назын дээш өөрүп четтиргенин уруглар илередип турарлар.

Бистиң республиканың чалыы салгалы, бүгү совет уруглар-биле бир демей, хөй талалыг сагыш салыышкынга бүргеткен. Республикада школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң четкизи чыл санында көвүдеп орар. Республиканың ясли-садтарында 18 муң ажыг бичии уруглар хаара туттунган. Оларның бүгү талалыг кижизидилгези дээш 1,5 муң кижизидикчи башкылар бараан болуп ажылдап турарлар. Республиканың школаларында 61 муң ажыг школачы өөренип турар. Бистиң школаларывыс аныяк салгалды эртем-билигге өөредип, бүгү талалыг кижизидилгеже хаара туткан. Олар Төрээн чуртунга ханы ынак, ёзулуг интернационалчы, күш-ажылды хүндүткел-биле көөр, амыдыралга бердинген кижилер болзун дээш улуг сагыш салдынган.

Уругларның күш-ажылчы, эстетиктиг болгаш күш-дамыр кижизидилгезинче бисте кичээнгей улуг. Республиканың школаларында бүдүрүлге бригадалары, күш-ажылчы каттыжыышкыннар ажылдаан. Уругларның уран чүүл, музыка, ол ышкаш чурулга школалары ажыттынгылаан. Клубтарның, культура бажыңнарының, библиотекаларның эжиктери бистиң уругларывыска кезээде ажык. Аныяк техниктерниң, туристерниң, натуралистерниң станцияларының уруглар кижизидилгезинге ролю улуг. Үстүнде көргенивис бүгү-ле албан черлери уругларның өзүлде-сайзыралынга, өөредилгезинге болгаш кижизидилгезинге бараан болуп турар.

Пионержи чай келген. Республиканың пионер лагерьлеринге 12 муң уруглар дыштаныр. Лагерьлерни чайгы дыштаныылга сезонунга белеткээр ажыл доозулган, олар удавас ажыттынар. Дыка хөй уруглар ниитиге ажыктыг күш-ажылга киржип, ажыл-агыйларга шыдаар хирези-биле дузалаарлар. Турисчи экскурсиялар, походтар, ССРЭ-ниң 60 чыл болур юбилейинге тураскааткан солун хемчеглер уругларны манап турар.

Делегейниң уругларынга тайбың чаагай аяс дээр кезээде турзун дээш, оларның келир үези чырыткылыг, аас-кежиктиг болзун дээш кыйгырыгның адаа-биле Уруглар камгалалының делегей хүнүн бүгү чурттарда демдеглеп эрттирип турар.

ИЗИИ-БИЛЕ ДЕТКИП ТУРАР

ҮЛҮГ-ХУУВУС

Бистиң Коммунистиг партиявыстың XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап кылган ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайын май 24-те болуп эрткен СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалажып көрген. Пленумнуң материалдарын база аңаа эш Л. И. Брежневтиң илеткелин солуннардан номчуп таныштым. Чурттуң чонун аъш-чем продуктулары-биле идегелдиг хандырарын «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында» делгереңгейи-биле тодаргай бижип турар. Бо дээрге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет чазактың кижи дээш, ооң чаагай амыдыралы дээш ада сагыш салыышкынының чайынналчак херечизи-дир.

Мен Кызылдың медицина училищезин доосказ, республика эмнелгезиниң травматология салбырында он ажыг чыл ажылдап келдим. Айыыл-халапка, озал-ондакка таварышкаш, кемдээн кижилер бистиң салбырга кээп эмнедип, сегип чанып турар.

Оолдарым авазы — ие кижи болганымда аарыг кижилер-биле эптиг, чөптүг чугаалажып, оларның кадыкшылы дээш сагыш салып, чүткүлдүг ажылдап турар мен.

«Аъш-чем продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедириниң сорулгазын чедиишкинниг шиитпирлээриниче бүгү күш-ажылчы коллективтерниң күженииишкиннерин мобилизастаары партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының эң чугула сорулгазы болур» — деп Программада айыткан. Ону боттандырарынга эмнелге коллективтери, ооң иштинде бистиң салбыр база идепкейлиг киржир дээрзинге бүзүрээр мен. Чүге дизе мурнуку чылдарда бистиң салбырның медицина ажылдакчылары чылдың-на республиканың ажыл-агыйларынга барып, малга чем белеткелинге, дүжүт ажаалдазынга идепкейлиг киржип келген. Аъш-чем программазының боттаныышкынынга бистиң эмнелге ажылдакчыларының үлүг-хуузу ол болур.

Бүгү совет кижилер-биле бир демей, май Пленумунуң материалдарын, аңаа СЭКП ТК-ның хүлээп алган доктаалдарын деткип, оларның ажыл-херек кырынга чедиишкинниг боттанырынга үлүүвүс киирип, идепкейлиг ажылдаарывысты сеткилимниң ханызындан илередип тур мен.

Ө. САТ,
республика эмнелгезиниң травматология салбырының медсестразы.

БОТТАНДЫРАР БИС

Совет кижилерниң аъш-чемге негелде-хереглелдерин хандырарынче улуг сагыш салган СЭКП ТК-ның 1982 чылдың май Пленумунга хүлээп алганы «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырарының талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын, 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын республиканың тараа продуктулар эргелелиниң ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле болгаш сеткил ханыышкын-биле хүлээп алгаш, хандыр өөренип турарлар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң бодунуң эгелекчи санал-бодалдары-биле, хууда удуртулгазы-биле ажылдап кылган бо программа, ханы ужур-утказының болгаш хемчээлиниң талазы-биле бүгү улус ажыл-агыйының хөгжүлдезин хаара туткан төөгүлүг документ болур. Бистиң эргелелдиң бүдүрүлгелери Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга биче эвес рольду ойнаарлар. Ам республиканың ажылчы чону чылдың-на 32 муң тонна ажыг далганны, 3 муң тонна ажыг крупа аймаан ап турар. 1975 чылга деңнээрге, бо саннар өскен. Ынчалза-даа районнарның суурларында магазиннерде бо продуктулар чамдыктарында эвээш, чамдыктарында мырыңай чок болур. Ол садыг ажылдакчыларының харысалга чогундан болуп турар, моон соңгаар ону болдурбас ужурлуг бис.

1990 чылга чедир тараадан кылган продуктуларны көвүдедир, ооң шынарын экижидери-биле доктаамал ажылдарны кылырын тускай программавыска көрүп, ол ёзугаар ажылдап турар бис.

Эрткен чылын бистиң дузалал ажыл-агыйывыс 4 тонна эътти бүдүргеш, ажылчыннарга саткан. 1985 чылга чедир бир кижиге онаалтыр 25 кг эътти, 1990 чылда 30 кг эътти садар кылдыр дузалал ажыл-агый черин хөгжүдер сорулганы салган бис. Бүдүрүлгеде ажылдап турарларның хууда ажыл-агыйын хөгжүдүрүнге дузаны үргүлчү чедирип турар. Бо бүгү ажылга биске СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлери программалыг удуртулга болур.

Ч. ДОСПАН,
республиканың тараа продуктулар эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

ССРЭ-60

Найыралдың ачызында

Даг-Алтай автономнуг область

Бөгүн, июнь 1-де, Алтай крайның Даг-Алтай автономнуг облазы бодунуң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглеп турар. Шаанда, Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилегиже чедир, чону мал болгаш аң ажылдыг, чавыт казанактарлыг, самдар өглерлиг болгаш чадырларлыг көшкүн амыдыралдыг, хаанныг Россияның эң хожудангай булуңнарының бирээзи чораан Даг-Алтай амгы үеде таныттынмазыбиле чаартынган болгаш бүгү талазы-биле шапкын хөгжүп турар.

Ол-ла бүгү чаартылгаларның, шапкын хөгжүлдениң болгаш областың кайгамчык найыралчы, ажыл-ишчи, талантылыг чонунуң дугайын бөгүнгү солунда Даг-Алтайга тураскааткан арындан номчуп таныжар силер, эргим номчукчулар.

Даг-Алтай биле Тываның чону кожа-хелбээ болгаштың шаг-шаандан бээр аргыжып, харылзажып чораан. Даг-Алтай автономнуг область апарганда, Тыва тускай догуннаан республика турда-ла ол харылзаалар хөгжүп турган. Ол үеде Даг-Алтай Тыва Арат Республикага национал кадрлар белеткеп бээринге улуг үлүүн киирген. Ол интернационалчы харылзаа акы-дуңмалышкы найырал харылзааларынче шилчээш, улам ханылап, чечектелип турар. Даг-Алтай биле Тыва хол-холдарындан четтинчипкеш, ССРЭ-ниң 60 чылынче херии базымнар-биле өөрүшкү-маңнайлыг чоруп орар.

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Бодунуң төрүттүнгени Улуг Октябрьның тиилелгези-биле дорт холбашкан Даг-Алтай автономнуг область бо чылдың июнь 1-де 60 харлаар. Ол алдарлыг болуушкунну ооң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга белеткелдер-биле холбашкан күш-ажылчы база политиктиг идепкей-биле демдеглеп турар.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, бистиң чуртувустуң акы-дуңмалышкы улустарының найыралдыг өг-бүлезинге областың ажылчы чоннары алдарлыг оруктарны эрткен. Бүдүрүкчү күштерни болгаш угаан-бодал эртинелерин хөгжүдеринге Даг-Алтайның бо хүннерде чедиишкиннери партияның ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң көскү чижээ, бистиң хөй национадыг социалистиг Төрээн чуртувустуң сырый каттышканының, акы-дуңмалышкы дузалажылгазының түңнели болуп турар.

Алтай крайның улуг агроүлетпүр девискээри болбушаан, Даг-Алтай автономнуг область ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун шиитпирлээринге төлептиг салышкынны киирип келген. Бо хүннерде бистиң областа машина тудуушкунунуң болгаш металл болбаазырадырының, өңнүг металлургияның, ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр, чиик база аъш-чем үлетпүрүнүң, тудуг материалдарының дөртен хире бүдүрүлгелери ажылдап турар. Олар областың нийти продукциязының чартыктан хөй кезиин берип турар. Бистиң чуртувус чыл бүрүде Даг-Алтайның ыяш белеткелчилериниң бир миллиард кубометр хире ыяшты ап турар.

Сөөлгү он чылдарда үлетпүрнүң хөгжүлдезинге улуг базымнар кылдынган. Эът комбинады, электри-амыдырал херекселдериниң заводу, трикотаж фабриказы, хоорайның сүт заводу, өске-даа бүдүрүлгелер ажыглалга кирген. Тудуг индустриязының баазазы тургустунган.

Областың бүдүрүлгелери өңнүг металлды, мебельди, соңга көжегези кылыр полотноларны, шестерни, идикти, дааранылга кылыгларны, электрилиг самоварларны, эът, сүт, өске-даа продукцияларны бүдүрүп турар. Совет эрге-чагырганың чылдарында үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли революция мурнундагы деңнелинден 59 ажыг катап көвүдээн.

Агаар транспорту-биле чүък болгаш пассажирлер дажыглаары чыл бүрүде көвүдеп турар. Амгы үеде область төвү агаар оруун дамчыштыр Алма-Ата, Новосибирск, Новокузнецк, Барнаул, Бийск, Даг-Алтайның беш районнар төптери, өске-даа чурттакчылыг черлери-биле харылзажып турар.

Капитал тудугда чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Онгу беш чылдың чылдарында бо адырже акшаландырылышкынның бүгү дөстеринден 195 миллион ажыг рубльди үндүрүп берген. Ынчангаш хөй-хөй объектилерни ажыглалга киирер арганы ол берген.

Электрижидилге талазы-биле улуг ажылды боттандырган. Ооң хөгжүлдезинге капитал салышкын 13 миллион рубль ашкан. Беш чылдар иштинде 1200 километр электри дамчыдылга шугумун туткан. Төс районнуң алдызы болгаш область төвү күрүнениң энергия системазында кирген. 1984 чылда Катун ГЭС-ти тудуп эгелээри областың мурнунга улуг перспективаларны ажыдар.

Амгы үеде кедээ суур бүрүзү радио болгаш телефоннуг. Областа тозан ажыг ретрансляторну тургускан, чоннуң 70 ажыг хуузу телевизорну көрүп турар. Бо болгаш өске-даа чедиишкиннер ажылчыннарның, техниктерниң, инженерлерниң чаагай ажыл-херээниң, совет улустарның акы-дуңмалышкы дузаламчызының ачызы-дыр.

Колхозчу тургузуг алтай кедээни үндезини-биле чаарткан. Соок, ышка алыскан, көшкүн аалдарның орнунга чер болгаш чаагайжыттынган амгы үениң суурлары чаптылган. Ниитиниң малының баш саны өскен. Бир эвес 1922 чылда мыйыстыг бода мал 75 муң баш турган болза, ам 130 хире муң четкен. Хой, өшкүнүң саны он ажыг катап өскен, 1 миллион 25 муң баш чедип турар. Сыынарның, ивилерниң саны 25 муң чедир өскен.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары Т. Марчина, Д. Тоедов ышкаш сураглыг хойжуларга чоргаарланыр бис. Ылангыя Д. Тоедов 1972 чылдан бээр чыл бүрүде чүс хойдан 125-140 хураганы менди ап, бир хойдан-на 2,7-2,8 кг дүктү кыргып ап келген. Даг-Алтайга өшкүлерни шагдан тура-ла өстүрүп келген. Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының кадарчыларның, ажыл-агыйларның специалистерниң хөй чылдарда чогаадыкчы кады ажылының түңнелинде өшкүлерниң чаа уксаазы — Даг-Алтайның чөөктүг өшкүлери тургустунган. Оларның бирээзи-ле 500-600 грамм чөөктү берип турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг колхозтуң сураглыг өшкү кадарчызы, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Күш-ажылчы алдар орденниң ийиги болгаш үшкү чергелериниң эдилекчизи Солтон Амырович Маскаков бир өшкүден-не 940 грамм чөөктү кыргааш, бүгү-эвилел рекордун тургускан. Чөөктүг өшкү ажылы областың улус ажыл-агыйының бир чугула адыры апарган.

Бүдүрүлгени хөгжүдеринге эртемниң ужур-дузазының өскениң Даг-Алтайның М. А. Лисавенко аттыг садоводствонуң дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйның эртем-шинчилел институдунуң ажылы херечилеп турар. Олар яблоктарның, кара инек-караанның, чыжырганананың, өске-даа каттарның оон сорттарын өстүрүп, районнуткан. Онгу беш чылда ажыл-агыйлар кара инек-караанның, чыжырганананың чаа олуртур ийи чылдыг үнүштерин миллион чедирген. Садоводтарывыстың холдары-биле өстүргени материалдарны РСФСР-ниң чимис-питомник ажыл-агыйларынче, ээлэн каш эвилелдешкен республикаларже, Польшаже, Моол болгаш өске-даа социалистиг чурттарже чорудуп турар.

Областың ажыл-ишчилериниң кызымаккай күш-ажылының, бистиң чуртувустуң акы-дуңмалышкы улустарының улуг дузазының ачызында Совет эрге-чагырганың чылдарында Даг-Алтайның ажыл-агый, культура тургузуушкунунга улуг чедиишкиннерни чедип алганының тодаргай херечизи — областың тугунда Ленин болгаш Улустарның найыралы орденнериниң чайнап турары болур.

Бисте 76 националдарның төлээлекчилери ажылдап, чурттап, он бирги беш чылды бүзүреддиг эгелээн. Эрткен чылын экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын чедиишкинниг күүсеткени дээш Кош-Агачский, Шебалинский районнар, «Шебалинский», «Каракольский» совхозтар, Кош-Агачский районнуң «Кызыл Мааны» колхозу, Усть-Канск районнуң «Ильичиниң оруу» колхозу, Шебалинский районнуң Дьектиекский кедээ Соведи РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

Даг-Алтайның ажылчы чоннарының авангардында бодунуң хүрээлениңде 11 муң хире коммунистерни каттыштырган партияның область организациязы чоруп орар. Партияның айыткан программазын боттандырарынче, он бирги беш чылдың планнарын күүседиринче областың ажылчы чоннарын партия организациязы мобилизастап турар.

Ю. ЗНАМЕНСКИЙ,
СЭКП Даг-Алтай обкомунуң бирги секретары.

Областың кедээ ажыл-агыйының кол адыры одарладып, семиртир мал ажылы боор турар. Бо талазы-биле Даг-Алтайның эң-не ат-алдарлыг кижилери ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Усть-Кан районнуң XXI Партсъездизин аттыг колхозунун хойжузу, СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Т. Тоедов болгаш Улаган районда «Совет Алтай» совхозтуң өшкү кадарчызы, партияның XXVI съездизиниң делегады, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи М. Т. Тонтушева олар.

КҮШ-АЖЫЛГА ЧАЛГЫННАЛГАН

Бистиң колхозувус Чөөн Казахстанның даглары-биле кызыгаарлашкак кайгамчыктыг Мурнуу-Чуй сынының артында, улуг оруктан озалааш черде турар. Ынчалза-даа ооң адын бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш ам алдан харлаар ССР Эвилелиниң үндезилекчизиниң ады-биле адаанынга чоргаарланып турар бис. Ленинчи кооператив планы бо коллективтиг ажыл-агыйны тургузарында база сиңниккен болбайн канчаар!

Аргыт шынаазының малчыннарының чаа амыдыралдың турум хевиринче шилчип, хожулу хереңгизин каттыштырып турган үезин хоочун аксакалдар ам-даа утпаан. Көшкүн чораан мал ажылдыглар оон бээр чазактың сагыш салыышкынын көрүп келгеннер. Ол сагыш салыышкын күрүнениң биске дузалында, чаа амыдыралды тургузарында, культураны көдүрериңде, чоннуң материалдыг болгаш моральдыг чаагай чоруун чедип алырында сиңниккен.

Бөгүнгү Джазторну чээрби-үжен чылдарны-биле деңнээр арга чок, чаартылгалар хөй. Шаг шаанда чиң сөөртүр орук шөйүлген черде амгы үениң сайзыраңгай суурү тургустунган. Ортумак школа, интернат, Культура бажыңы, магазиннер, эмнелге... шупту бар. Колхозчуларның бажыңнары бүрүн деригтинген, библиотека, телевизор, соодукчу, огород... четчир. Мотоцикл, «Жигули» хөлгелиг улус бо-ла көстүр. Даглыг Алтайның чону өңнүг телевизорну безин көрүп турар.

Чаартылгалар чүгле суурларда эвес дээрзи чугаажок. Ыраккы одарларда культура болгаш ажыл-агый төптери, хөй кыргыыр пунктулар тургустунган. Суггаттыг тарылга шөлдери чантылган Той-Сомаха деп чаагай аттыг ховуда үлегерлиг хову турлаан — хову-трактор бригадазының бүдүн комплекизин колхоз туткан.

Коммунистиг партияның ажылдап кылган угланышкынын эдербишаан, ажыл-агыйның ишчилери ферма продукциязын бүдүрерин план ёзугаар чорудуп турар. Онгу беш чылдың онаалдаларын бүгү көргүзүглер аайы-биле ажыр күүсеткен. Чүгле эътти безин колхоз 573 тонннаны күрүнеге берген.

Колхоз экономика болгаш культура амыдыралынга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ол билдингир, чүге дээрге ооң үндезини — быжыг найырал каттыштырган коллективтиг күш-ажылда, совет тургузуугнуң күчүзүнде, ленинчи национал политиканың шынныында. Шынап-ла, бистиң колхозта янзы-бүрү сөөк-язы улус бар: орустар, казахтар, украиннер, алтайлар... Олар шупту чаңгыс өг-бүле, ол өг-бүле үргүлчү өзүп турар. Ёзулуг аас-кежиктиг өг-бүлелер немежип-ле турар. Аныяктар мал ажылынче хөйү-биле үнүп, өгбелерниң мергежилин шиңгээдип ап турар.

Колхозтуң кайгамчыктыг чедиишкиннери ооң кежигүннериниң күш-ажылче улам хей-аът киирип, чаа курлавырларны тыварынче кыйгырып турар. Ылангыя шаар бедик болгаш кадыр-каскак дагларда чурттап турар малчыннарның чедиишкини улуг. Оларның аразында сөөлгү үш беш чыл дургузунда социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген хойжу Петр Коткенов база бар. Мырыңай чоокта чаа, Май байырлалының бүдүүзүнде, ол Төрээн чурттуң дээди шаңналын — Ленин орденин алды.

ССРЭ-ниң 60 чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш, колхозтуң бүгү кежигүннери тура-соруктуг ажылдап турар.

Б. ТОКТАУБАЕВ,
Кош-Агач районда Ленин аттыг колхозтуң комплекстиг фермазының эргелекчизи.

ПИОНЕРЖИ ИЖИВИС

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге болгаш пионерияның 60 чылынга тураскаадып Усть-Коксинск районда пионер дружиназының ном-эстафетазы чорup турар.

Ол пионер дружиназы Алтайга хамааты дайынның маадыры П. Ф. Суховтуң адын эдилээри дээш ном-эстафетаны эгелээн. Тюнгурнуң уругларында номнуң арыг арнын долдурар чүүлдер бар. Бүгү-эвилелдиң «Ада-чурттуң Улуг дайынының бижилгези» деп экспедицияга боттарының киржилгезин пионерлер чугаалап турар. Пионерлер парагвай коммунистерниң баштыңы Антонио Майдананы фашистер кара-бажыңнап алганда ону хостаары дээш одуругда туржуп турар. Латин Америкада кижиниң эргезиниң талазы-биле комиссияже 250 уруглар боттарының холунуң үжүүн салган удурланыышкынын чорутканнар.

Мультинск ортумак школазында Олег Кошевой аттыг пионер дружиназы 350 килограмм эрги саазыннар чыгганын рапорттаан.

Сугашкиниң сес чыл школазының пионерлери малчын комсомолчу аныяктар-биле найыралының дугайында бижээннер. Олар фермага барып, саанчылар бригадазы-биле чаржып турар.

Чендексиниң ортумак школазының пионерлери «Эки номнарны — уруглар бажыңынга» деп операцияга киржип, 210 номнарны чыып чорутканнар. Оон-даа хөй чүүлдерни ном-эстафетада киир бижээннер.

Н. АРХИПОВА,
ВЛКСМ Усть-Коксинск райкомунуң секретары, В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының район совединиң даргазы.

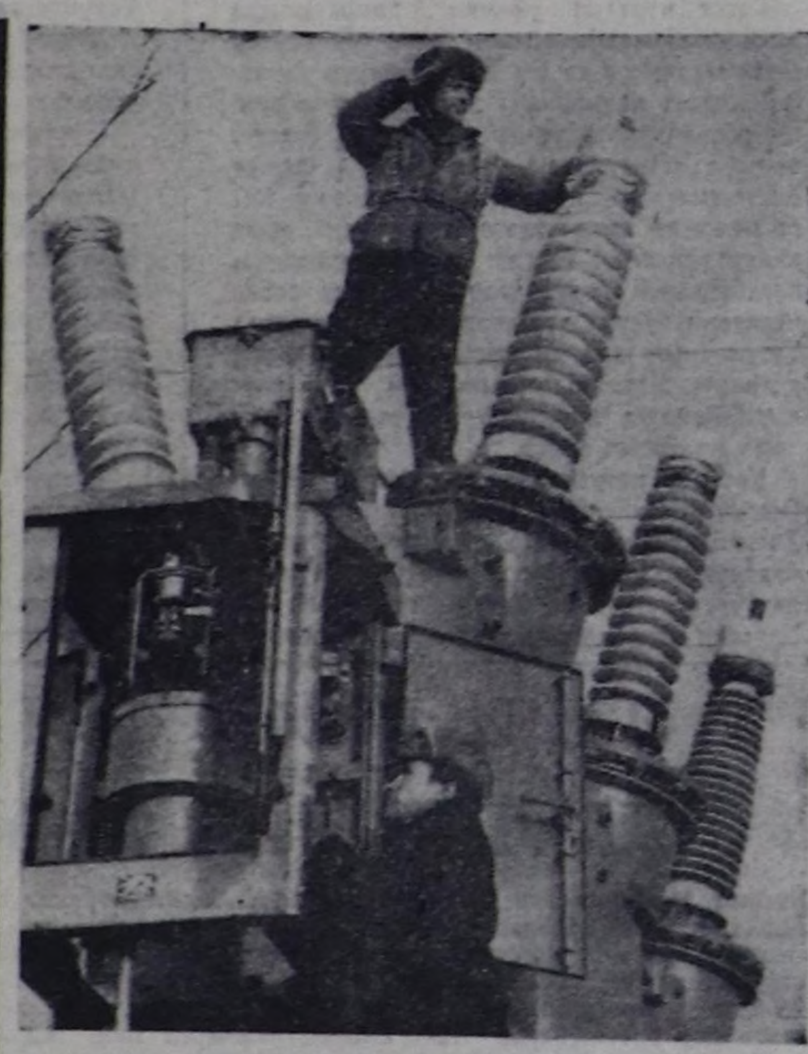

Областы электрижидериниң программазы өскээл чокка күүсеттинип турар. Ол сорулгага 13 миллион рубльди тускайлаан. Бедик вольтулут шугумнарның демир адагаштары ырак-узак черлер, бедик дагларже ыңайлап бар-ла чыдар.

ЧУРУКТА: чаа подстанцияны ажыглаалга дужаарынга белеткеп турары—база бир суурнуң чону күрүнениң электри энергиязын алыр.

В. ВАРВАНЕЦТИҢ фотолары.

Даг Алтайы—мыйызын-алыр сыын өстүрериниң талазы-биле байлак дуржулгалыг чер апарган. Областың бо талазы-биле тускай ажыл-агыйлары РСФСР-де бүдүрүп турар сыын болгаш шокар ивилер мыйызының 60 хуузун берип турар. Абай совхозунда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. Ф. Поповтуң удурткан бригадазы сыын азыраар, оон мыйызын ажаап алыр талазы-биле рекорд түңнелдерни чедип ап турар. Онгу беш чылдың планын хуусаадан эрте күүсеткен дээш ол бригаданың кежигүннеринге эш Л. И Брежнев боду байыр чедирген. «Шебалинский» совхозтуң иви бригадазы база-ла эки ажылы-биле алдар аттыг. Ында Галина Агылдаева мурнакчыларның бирээзи. Ол эрткен кыжын ивиниң баш санын бүрүнү-биле камгалап алган.

ЧУРУКТАРДА: Абай совхозунуң бригадириниң дузалакчызы М. Попов эң улуг—22 кг. ажыг дензилиг сыын мыйызын тудуп алган тур; эң эки ажылдыг аныяк ивижи Галина Агылдаева.

БАШТАЙГЫ ДАРГАНЫҢ УРУУНУҢ УРУУ

Кулей Туткушева «куйлар» деп адаар арга-арыглыг Куйлуда малчын кодаңга өгге төрүттүнген. Арга-арыгның чалым-хаяларын-га ол куйлар Яконурнуң хоочуннары кырганнар безин билбес эрте-бурунгу үеде турган дижир. Ол черлер ынаа кара бичиизинден-не чоок, билдингир. Чүге дээрге амыдыралче ооң эге базымы шак оон эгелээн. Туткушевтерниң ада-өгбелери ол черлерге төрүттүнүп, ол ынчаар девискээрге чурттап, соок даштарны одаг чырыы-биле чырыдып турган боор чадавас. Кулейниң сагыжынга ындыг бодал бо-ла кирер.

Алтайларның амыдырал-чуртталгазын кезээ мөңгеде өшпес солаңгылыг чырык каш-каш он чылдар мурнунда хереледендир шыва апкан. Аныяк малчынның кырган-ачазы Сюмеш Туткушев Даг-Алтайда Ленин ордени-биле баштай шаңнаткаңнарның бирээзи. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга ийи чыышта соңгуттурган. Кулейниң школачы чылдары ооң кырган-ачазының ады-биле адаан школага эрткен. Суурнуң кудумчуларының бирээзин С. И. Туткушевтиң ады-биле адаан. Яконурга колхозтуң баштайгы даргазының уруунуң уруу ВЛКСМ обкомунуң болгаш крайкомнуң кежигүнү, цех организациязының секретары дээрзин, кедээ Совединиң депутадынга кандидат кылдыр депшиттиргенин, комсомол съездизиниң делегады болуп чораанын чаңгыс чер чурттуглары чоргаарал-биле чугаалаар.

С. Туткушевтиң үжен чыл чыгыы удуртканы СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхозунуң кодан малын ооң уруунуң уруу Кулей Туткушева ам беш чыл кадарып турар. Ооң күш-ажыл дептеринде ынчаар демдеглээн. Кулей малчын кодаңга, малчын өг-бүлеге төрүттүнген. Ынчангаш мал ажылы-биле бо даштыг черге баштайгы базым кылганындан ол таныш дизе хөөредиг болбас. Баштайгы дээрезинде кодан мал соондан чорууру адаа анаа-ла оюн болуп турган, оон чоорту ол уругнуң күзели апарган, а ам—ооң ажыл-херээ болу берген. Ажыл дугайын херек болза, тенчү чокка чугаалап болур, а Кулейден ол дугайын айтырар болзуңза, «ажылымга кончуг ынак мен» деп харыылаар.

А. МУРАВЛЕВ.

ШКОЛАДА МУЗЕЙ

1970 чылда, В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болган юбилейиң демдеглеп турда, Каракол ортумак школазынга төрээн черин өөрениириниң музейин ажыттынган. Төрээн черниң төөгүзү, ооң эрткен болгаш амгы үезин ында көргүстүнген.

Херектиң эгези мындыг болган. Пионерлер школага национал эдилелдерни, кылыгларны болгаш уран-шевер мастерлерниң кылганы онзагай чараш эдилелдерни, чоостарны дээш черле ховар дээн эдилелдерни чыып экеп турганнар. Экспонаттар саны чоорту көвүдээн. Ол бүгүнү музейге мөөңнеп чыгган.

Делгем чырык өрээл. Үш чүс ажыг экспонатты делгеп салган. Стендилер, школа бажыңының македи. 1919—1920 чылдарның партизаннарынга тураскаал. Төрээн черниң төөгүзүн хайдыр өөренир, солун чүүлдерин хөйнү тывар уругларның ханы чүткүлүп музейге келгеннер доррааң-на эскерип каар. Музейде беш кол килдис бар. Эрги шагның бажың иштиниң дериг-херекселдеринден алгаш көөрге, алтайлар көшкүн амыдыралдыг чорааны тодаргай. Даштын каастап сиилбип кылган демир херекселдер, аңчы кижиниң боозу, аът дериг-херекселі болгаш өске-даа чүүлдер бар.

Ында турар Курота, Нижняя Талда, Кулада, Бичикту-Бээм дээш суурлар-биле кады Каракол шынаазының амгы болгаш эрткен үезин көргүскен улуг стенд солун. Шагдагы эрги чавыт бажыңчыгаштарны-даа, амгы үениң колхозчуларының чырык делгем бажыңнарын-даа көрүп болур. Музыка школазы, үш чүс кижи олурар Культура бажыңы, магазиннер бар.

Хоочуннарга болгаш Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге тураскааткан стендилерни база дээрээн. Партизан отрядтарының удуртукчуларының дугайында документилерни бижип каап сактыышкыннарны мында кадагалап турар.

Музейниң чөвүлели массалыг ажылды чорудуп турар. Аңгы-аңгы темаларга конференциялар солун. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге үстүкү классчылар солун темаларга илеткелдер кылып, ССРЭ-ниң болгаш Даг-Алтай автономнуг областың 60 чыл болур юбилейинге хамаарыштыр беседаларны чоруткан нар.

В. КУРГУЗОВ.

Бистиң кандидаттарывыс

ШЕВЕРЛЕР БРИГАДИРИ

Мугур-Аксыда сеnтелге-тудуг участогунуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының соңгулда мурнуунуң хуралы апрельдиң баштайгы бир хүнүнде болган. Аңаа улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Советинге депутаттың кандидадын депшидер дугайында айтырыгны чугаалашкан. Участоктуң начальниги Кара-оол Биче-оолович Доңгак соңгулдаларның ужур-дузазының болгаш аңаа чедишкиннииг ужуражыр дээш коллективтиң мурнунда турар сорулгаларының дугайын чугаалаан.

—Депутаттың кандидадынга кымны депшидер бис?—деп, хурал даргазы чыылганнардан айтырган. Бир аныяк тудугжу үруг туруп келгеш:

—Бистиң бригадавысты мергежилдиг башкарып, өскелерге үлегер-чижек көргүзүп, аныяктарны тудугжунуң нарын ажылынга өөредип турар бригадиривис Нина Иргитовна Делгер-оолду район Совединге депутаттың кандидадынга шыдаар дээринге бүзүрээр мен—деп, шеверлекчилер бригадазында комсомол бөлүүнүң организакчызы Татьяна Хертек саналдаан.

— «Шын-дыр, шын-дыр» — дишкен үннер дыңналган. Улаштыр ийи кижи Нина Делгер-оолдуң адынга чылыг сөстерни чугаалап, Татьяна Хертектиң саналынга каттышкан. Коллектив кежигүннери Нина Делгер-оолдуң кандидатуразын бир үн-биле депшиткеш, улуг идегелди аңаа көргүскен.

Нина Делгер-оол 1974 чылда Мугур-Аксы ортумак школазын дооскаш, төрээн суурунга тудугжулап берген. Ол-ла чылын шеверлекчилер бригадазынга ажылдап эгелээн. Чаа школа дооскан аныяк кыска баштайгы үеде бергелер бо-ла таваржыр турган. Тудугжу болуксаан соруу күштүг болганындан, бергелерге ол ундараваан, ажылдың эвин тывар дээш кызып ажылдап турган. Ынчаардагы бригадир Нинаны тудугжунуң чымыштыг ажылынга өөредири-биле Дарья Хертекке бижыглаан. Ол шынап-ла ажылга сундулуун көргүзүп, чыл четпейн бот башкарнып ажылдап, харын-даа мактадып турар апарган.

Бир чыл эрткенде Нина Делгер-оолду ол-ла шеверлекчилер бригадазының удуртукчузунга томуйлаан. Нина Иргитовна ажылды башкарарынга организакчы чоруун көргүзүп, хожудангай ажылдыг коллективти мурнакчыларның одуруунга киирип шыдаан. 1976 чылда ол шеверлекчилер бригадазынга коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты тывыскан. Бригада ай, квартал, чыл планын доктаамал ажыр күүседип келген. 1979 чылда Тываның комсомолчу-аныяктарының тудугжу бригадаларының аразында чарышка тергиидээш, мурнакчыларның одуруунга кирип, шаңнаткан-даа.

Нина Иргитовна коммунистиң бедик адынга төлептиг болуп, партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип чоруур. Ам ол аныяктарның дагдыныкчызы. Коллективке келген аныяктарга байлак арга-дуржулгазын күзелдиг-биле дамчыдып берип турар. Ол бригадага аңаа шеверлекчилеп ажылдап турган баштайгы чылында ийи аал иштин чургтаар бир бажыңның иштики шеверлел ажылдарын бир ай ажыг үеде кылып турган. Ам Нина Иргитовнаның 6 кижилиг бригадазы бир неделя безин чедирбейн ындыг бажыңны кылыптар апарган. Ынчан кижи саны амгызындан көвей турган. Мурнунда ындыг чедир кылдынмаан чүүлдер ховар таваржып апарган. Ол дээрге шеверлекчилерниң-даа, бригадирниң-даа ажылга мергежээнин бадыткап турар.

Нина Делгер-оолдуң удурткан коллективи ажылга бергелер таваржып, материалдар үзүктелип турза-даа, бо 1982 чылдың бирги кварталының планын 126 хуу, а дөрт айларының 118 хуу боттандырып шыдаан. Бригадада дагдыныкчылар ажылын эки организастаан. Коммунист Татьяна Хертек аныяк тудугжу Татьяна Чүлдүмнү, улуг назылыг угбазы Дүү-Дарый Чүлдүм аныяктарны ажылдаарынга өөредип, ажыктыг сүмезин кадып турар. Нина Делгер-оол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, социалистиг чарыштың тиилекчизи деп ийи хөрек демдээнин эдилекчизи.

К. ХЕРТЕК.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТАЙБЫҢНЫҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

СЭКП ТК-ның Москвага болган Пленуму бүгү делегейге майның сөөлгү неделязының болуушкуннарының аразынга эң чугула чүүл кылдыр көрген. 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырарының хемчеглериниң дугайында Пленумга чугаалашкан айтырыг иштики бүдүштүг айтырыг-даа бол, ооң ажылы болгаш шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң аңаа илеткели бүгү делегейге ужур-дузалыг болгаш чаңгыланыышкынныг болуушкун болу берген. Москвадан дыңнадыгларны делегейге эң боттут сонуургал-биле уткаан болгаш хөй санныг үнелээшкиннерни бедурган.

Ол тайылбырлар чаңгыс аай эвес уткалыг болганы черле билдингир. Чоп дугайында тодаргай сагыш салыышкынын Лениниң партиязының база дагын чырыткыландыр көргүскени боо-чепсектерни эндере бүдүрүп турар империалистиг бөлүктерниң сеткилинге таарышпаан. Совет планнарының бүгү делегейге көзүлдүр улуг хемчээлдии, күштүг болгаш шапкын хөгжүлдези империалистерниң кылыгын хайныктырып турар. Бистиң дайзыннарывыстың совет экономиканы баксырадыр дээр чүткүлдериниң база дагын кеди чок болу бергени оларны улам куюлдуруп турар. Мөзү чок ол корлаашкыннарны айытпышаан, барыын-герман «Вестфелише рундшау» солун «боо-чепсекти эндере бүдүрериниң аргазы-биле совет экономиканың чилчиин үзер дээр оралдажыышкыннар буурап дүжүүшкүнге таваржыр» деп демдеглээн.

Бүгү делегейге хамаарыштыр алырга, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы тайбыңның херээнге ажыктыг кылдыр ажылдап турарын даштыкы тайылбырлар тодаргай көргүзүп турар. Бүгү чурттарда чаагай тура-соруктуг кижилерни ССРЭ-ниң ол өндүр улуг планында илергейлеттинген тайбыңга ханы хандыкшылдыг чоруу соруk киирип турар. Планны боттандырарда Советтер чуртунга тайбыңның камгалаары, дайынны болдурбазы эргежок чугула деп чүве бүгүдете билдингир.

Ынчалзажок ам делегейде берге болгаш нарын байдал тургустунуп турар. Боо-чепсекти эндере бүдүрери киткевишаан. Шеригниң мөөнпеттинген күчү-шыдалы бистиң бүгү черивисти хуюкталдырыптарынга четчир. Ол угланыышкынга чаа базым бүрүзү тайбыңга айыылды улгаттырып орар. Шериг талазы-биле тергиидээр чорукту чедип алыр дээр чүткүлүнге алыскан АКШ-тың болгаш НАТО-нуң чагырыкчы бөлүктери боо-чепсекти чок кылырының орнунга, харын кижилерни массалыг узуткаарының боо-чепсектерин улам овааландыр бүдүреринге белен болуп турар.

Ол чиик эвес байдалдарда СЭКП биле Совет күрүне тайбыңның 80 чылдарга программазын, чаа чугула совет саналдарны, ылангыя ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин болдурбас дугайында саналды боттандырар дээш демиселди чайгылыш чокка чүткүлдүг чорудуп турар. ССРЭ бүгү күрүнелер-биле чогумчалыг болгаш кайы-даа талага ажыктыг харылзаалар дээш кезээде туржуп турар.

Ооң тодаргай чижектериниң бирээзи— совет-австри кады ажылдажылга-дыр. Ол ээзүг кожа-хелбээ дугуннаашкынга таарышкан бүдүштүг. Австрия Республиканың Федералдыг президентизи Р. Кирхшлегерниң бистиң чуртувуска албан хуузунуң аян-чоруунуң үезинде Кремльге болган чугаалажыышкыннар ону тодаргай көргүскен.

Ол хүндүлүг аалчыга алдар болдурган дүштеки шайлалгага совет удуртукчунуң чугаазы делегейге улуг үнелелди болдурган. Тайбыңның совет стратегиязы ол чугаада чырыткыландыр илергейлеттинген деп, даштыкы тайылбырлакчылар онзалап демдеглеп турар.

Ядролуг чепсекти дүжүреринче бол күштү салбышаан, ССРЭ чепсектиң кандыг-даа хевирлериниң болгаш системаларын кызыгаарлаар база кызырар дугайында чугаалажыышкыннарны чорударынга болгаш дугуржуп алырынга база белен. Маңаа хамаарыштыр—дең эрге болгаш бир дем чей айыыл чок байдалдыг турары деп, чүгле чаңгыс принцип турары билдингир. Чаа совет саналдар ону чүмү-биле барымдаалап турар. Үре-түңнелдиг чугаалажыышкыннарга таарымчалыг аргаларны ол саналдар тургузуп турар. КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсеглениишкинниң дүжүрер талазы-биле ам болур ийиги тускай сессиязынга база ССРЭ бүгү хемчег-биле идиг бээри чугаажок. Эш Л. И. Брежневтиң демдеглээни ышкаш: «Делегейде амгы байдалды эки талазынче эдидрип, дайын кыжаныын болдурбайн барып болур».

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң ленинчи даштыкы политиктиг угланыышкынын совет кижилер чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар.

АГРЕССИЯ ПЛАННАРЫНГА ОЙТУР ШАВЫЫШКЫН

Чоокку Чөөн чүкте онза айыылдыг байдалга шуут хамаарылгалыг ийи болуушкун эрткен неделяда чергелештир болган. Бир талазында, Вашингтонга америк-израиль чугаалажыышкыннар болуп, араб күрүнелерге хамаарыштыр агрессияның империалистиг политиказын күштелдирериниң планнарын аңаа чугаалашкан. Өске талазында, турушгуг чоруктуң болгаш удур туржурунуң Национал Фронтузунуң кежигүннери араб чурттарның даштыкы херектер министрлериниң конференциязы Алжирге болуп, америк-израиль планнарга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны берген.

«Стратегтиг кады ажылдажылга» дижир эрткен чылгы америк-израиль дугуржулганы амыдыралга херек кырынга боттандырарының дугайын Пентагонунуң удуртукчузу Уайнбергер биле Израильдиң даштыкы херектер министри Шарон америк найысылалга барып дугуржуп алган. Сирияның чери болур Голан бедиктерин Израильдиң күш-биле бодунга эжелеп ап, калчаалыг үүлгедигин кылганы-биле холбаштыр бүгү делегейге ханы килеңнээшкин үнгениниң ужурунда ол дугуржулганы боттандырарын түр «соңгаарладырының» дугайын Рейганның администрациязы мооң мурнунда чарлаан турган. Вашингтоннуң ол бодун аштынган шиитпириниң ийи арынныы болгаш авыяастыы ам мырыңай тода апарган.

Уайнбергерниң болгаш Шаронуң сөөлгү чажыт чугаалажыышкыннарының алыс утказын «Вашингтон пост» солун алгырып үндүрүпкен. Шаронуң бодалы-биле алырга, «АКШ-биле стратегтиг кады ажылдажылга дээрге, Каттышкан Штаттар израиль «салдар кавылын» Пакистандан Төп Африка чедир нептередиринге кордаттынгач стратегтиг ыракшыл көрүштүг бодалдың эвилечизи болгаш талалакчызы болур рольду ойнаар ужурлуг дээш олдур» деп, ук солун дыңнаткан. Ол «аажок улуг» дээр планның бирги үе-чадазында Израиль «стратегтиг кады ажылдажылга» дугайында дугуржулганы Голан бедиктери-биле чергелештир Иордан хемниң барыын талакы эриин болгаш Газа секторун херек кырында эжелеп алырынга ажыглаар бодалдыг.

Агрессияның ол сарыыл чок планнарын «Вашингтоннуң болгаш Тель-Авивтиң араб улустарынга кол айыыл болуп турар стратегтиг эвилелдежилгезиниң» барыының херечизи кылдыр Алжир конференциязының киржикчилери чөптүү-биле демдеглээн. АКШ-ка баштаткан шериг стратегтиг блокту Чоокку Чөөн чүкке тургузарының америк-сионист планынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээриниче, Чоокку Чөөн чүкке империалистерниң шериг күжүнүк турарынга, АКШ-биле шериг дугуржулгаларынга, америк шериг баазаларын Чоокку Чөөн чүкке тургузарынга, бодунуң тергиидексирек бодалдарын боттандырып алырының чүүл-бүрү аргаларын АКШ-ка тыпсырынга шиитпирлиг удурланып үнериниче араб күрүнелерни турушгуг чоруктуң болгаш удур туржурунуң национал фронтузунуң конференциязының киржикчилери кыйгырган.

Империализмге удур демиселди чорудуп, тайбың дээш туржуп, араб улустарының боттарының салым-чолун боттарын шиитпирлеп алыр эргезин деткип турары дээш социалистиг дем каттыштырылга чурттарынга, хамыктың мурнунда Совет Эвилелинге, бүгү-ле демократтыг күштерге ханы өөрүп четтиришкинин конференцияның киржикчилери илергейлээн.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

Бөгүн—Уруглар камгалалының делегей хүнү

ДЕЛЕГЕЙНИҢ УРУГЛАРЫНГА— ЧААГАЙ АМЫДЫРАЛ ДЭЭШ

ПМА-ның корреспондентизи Елена ПЕРЧЕНОКТУҢ ВЦСПС-тиң секретары, Совет херээженнер комитединиң кежигүнү Людмила ЗЕМЛЯННИКОВА-биле беседазы.

—Барык-ла чээрби беш чыл мурнунда, 1959 чылда, КНО-нуң Кол Ассамблеязы Чаш уругнуң эргелериниң декларациязын хүлээп алган, ооң кыйгырыында: «Кижи төрелгетен бодунда бар чүүлдериниң эң экизин чаш уругга бээр хүлээлгелиг» дээн болгай. Ол кыйгырыг күүсеттинип турар деп санап болур бе?

— Делегейниң уруглар камгалалы-биле холбашкан дүрүм-хоойлузунуң төөгүде эң баштайгы документизи болур ол Декларацияны хүлээп алганы улуг рольду ойнап, чамдык чурттарда болгаш девискээрлерде уругларның амыдыралының эргежок чугула таарымчалыг байдалдары чок болуп турарынче чазактарның болгаш хөй-ниитиниң кичээнгейин хаара туткан. Ол үеден бээр дыка хөй чүүлдер экижээп болбайн аап. Ооң-биле чергелештир, КНО-нуң Уруглар фондузунуң сан-түңнери ёзугаар алырга, 1979 чылда, Делегейниң уруглар чылында, төрүттүнген 122 миллион уругларның иштинден он кижиниң бирээзи-ле ам дириг артпаан боор-дур, 100 миллион хире уруглар, тодаргайлаарга бичии назылыг бүгү уругларның 20 хуузу тоттур чемненмейн келген. Мында чугаа чүгле хөгжүп орар чурттарның дугайында эвес болуп турар. Америк парлалганың медээзин ёзугаар алырга, АКШ-та 10 миллион бичии болгаш элээди уругларның доктаамал медицина хандырылгазы чок, школалар доозукчуларының 13 хуузу бижик билбес чыгы болган.

Делегейниң уругларының качыгдап турар эң берге чүүлдерин шиитпирлээринге делегейниң дайынга үндүрер чарыгдалдарының ниити түңүнүң чүгле 5 хуузу херек дээрин специалистер санап тып каан. Уругларның салым-чолу, оларның аас-кежиктиг келир үези боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыры-биле сырый холбашкан.

Бистиң социалистиг ниитилеливис тургустунуп келген үезинден эгелээш, уруглар дугайында, ие-херээжен дугайында сагыш салыышкынны күрүне политиказының деңнелинге чедирген. 1919 чылдың февральда В. И. Ленин Уруглар камгалалының чөвүлелин тургузарының дугайында декретке ат салган, ол декрет ылангыя өзүп орар салгалды камгалаарын эрге-чагыргаларның бүгү органнарынга хүлээдирген.

Делегейниң херээженнериниң демократтыг федерациязының президентизи Фрида Браун Бүгү делегейниң «Бүгү уругларга тайбың болгаш аас-кежиктиг келир үе дээш» деп конференциязынга (Москва, 1979 чыл) чүве чугаалап турган. Чаш урут эргелериниң декларациязының бүгү принциптери чогум-на ССРЭ-де эң долузу-биле амыдыралда боттанган деп медеглээн.

Фрида Браунуң чугаазынга тайылбыр кылдыр үстүнде айыттынган документини ССРЭ Конституциязының аңаа дугжуп турар чүүлдери-биле деңнеп көрээлиңер. Чижээ, Декларацияның IX принцивинде мынча дээн: «Чаш урут мөлчүлгениң... бүгү хевирлеринден камгалаттынган турар ужурлуг. Ажылдаар чогуур биче назы четкиже уругга ажылдаарын чөпшээреп болбас...» ССРЭ Конституциязының 42-ги чүүлү. Совет күрүнеге уругларның күш-ажыл кылырын хоругдаан. Ол хоругдал Октябрь революциязының тиилээниниң соонда беш хонганда күштүг болуп эгелээн болгаш ам-даа боттанып турар.

Чаш уруг бүрүзү тускай ажаалдалыг болгаш камгалалдыг турар ужурлуг деп Декларацияда чугаалап турар. Бистиң чуртувуста иелер болгаш уруглар камгалалының тускай албаны ажылдап турары билдингир болгай. Херээженнер консультацияларының, уруглар поликлиникаларының болгаш амбулаторияларының саны ам 24,3 муң четкен. Медицина эртеминиң болгаш кадык камгалал албазының дүрген хөгжээниниң түңнелинде Совет эрге-чагыргазының чылдарында уругларның өлүр чоруу 10 катап кызырылган. Халдавырлыг аарыглардан аарыры дыка эвээжээн.

Совет херээженнерниң уругларын өстүрбүшаан, ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылып ажылдаар азы өөренип аргалыг болуп турары ам кымны-даа кайгатпайн турар. Ол чорук бистиң күрүневис өг-бүлениң уруглар кижизидеринге улуг дуза чедирип турарының ачызында болдунар аргалыг апарган. Ындыг сагыш салыышкынның илерээшкиннериниң бирээзи — школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң четкизиниң калбаа-биле хөгжээни болур. Ам оларга 15 миллион хире бичии чаштар барып турар. Оларны уруглар садтарынга болгаш яслилеринге ажаап-тежээринге үнер чарыгдалдарның 80 хуузун күрүне боду төлеп турар.

Декларация уруг бүрүзү өөренир эргелиг деп чарлаан. Бисте өөредилгениң бүгү хевирлери халас, аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгези боттанып турар. Школачы бүрүзүнүң өөренип доозарынга күрүне 2000 хире рубльди чарыгдаар.

Совет ниитилел бодунуң уругларын чүгле кадык, эртем-билиглиг эвес, харын угаан-сарыылдыг болгаш мөге-шыырак кылдыр өстүрерин оралдажып турар. Чуртка парлап үндүрер үш номнуң бирээзин-не уругларга турасаадыр. Парлалга черлери уруглар номнарын бистиң чуртувустуң улустарының 52 дылдарында парлап, уругларга 70 ажыг солуннарны болгаш журналдарны үндүрүп турар. Экранче үнүп турар дөрт фильмнериниң бирээзи-ле —уругларга кино. Совет уругларның чаш, элээди болгаш чалыы назыны театр-биле сырый холбашкан.

Улуг кижилер уругларны күш-культура, спорт, туризмге хандыкшыдар дээш доктаамал сагыш салып турар.

—Июнь 1—чайның баштайгы хүнү, а ындыг болганда уругларның чайгы дыштаныылгазының үези келген-дир...

Чыл бүрүде июньнуң баштайгы хүннеринден уругларның чайгы кадыкшылга кампаниязы эгелээр. «Пионерлерниң болгаш школачыларның дыштаныылгазын организастаарын улам ынай экижидериниң талазы-биле хемчеглерниң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүсетпишаан, ВЦСПС, профэвилелдериниң чөвүлелдери болгаш комитеттери пионер лагерьлериниң четкизин калбартып, оларның ажылын сайзыраңгайжыдып турар. Бир эвес 1979 чылда ол лагерьлер 12,4 миллион уругларны хүлээп алган турган болза, эрткен чылдың чайынында оларга 14 миллион хире уруглар, тодаргайлаарга үш школачының бирээзи-ле дыштанган.

Совет ниитилел, ылаңгыя профэвилелдер бичии болгаш элээди уругларның санаторий-курортка эмнедиринче улуг кичээнгей салып турар. Ол сорулга-биле пионерлерниң бүдүн чылда ажылдаар специализастаттынган (аарыгларның хевирлериниң аайы-биле) санатор лагерьлерин, санаторийлерин, дыштаныылга бажыңнарын болгаш пансионаттарны ажыткан. Уругларны баш удур эмнээрин чурттуң кол-кол курорттарында организастаан. Кара далайның эриинде Анапа болгаш Евпатория курорттар барык-ла бүрүнү-биле уруглар эмнээр болгаш дыштандырар. Бичии болгаш элээди уругларга санатор путёвкаларын күрүнениң социал страхованиезиниң акша-хөреңгилериниң күсели-биле халас берип турар.

Ол сорулгаларга бо беш чылда күрүне бюджедин 9 миллиард ажыг рубльди тускайлап үндүрген. Ол акша-хөреңгилер-биле школа назыны четпээн уругларның 2,5 миллион олуттуг чаа албан черлерин тудар. Уруу бир хар четкиже ону ажаары-биле шалыныының чамдыызын төлеп бээр шелээн ажылдап турар иелерге берип турар. Бирги, ийиги болгаш үшкү уругну божаанда чаңгыс удаа бээр дузаламчыларны тургускан. Бот иелерге бээр дузаламчыларның хемчээлин болгаш хуусаазын улгаттырган.

Уругларга хамаарышкан айтырыглар, оларны ниитилээри бүгү кижи төрелгетенниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинден хамаарыжыр дээрзин түңнелинде онзалап демдеглеп каайын. «Өзүп орар салгалдың долу үнелиг хөгжүлдези, бүгү талалыг кижизидилгези болгаш өөредилгези тайбыңның байдалдарында болдунар аргалыг. Аас-кежиктиг чаш назын дээш демисежири—ол дээрге ооң-биле кады тайбыңны, улустарның национал хамаарышпас болгаш айыыл чок чоруун быжыглаары, чепсеглениишкинни кызырары, боо-чепсекти хавырары чедип алыры болур. Ол дээш бистиң Совет күрүневис бодунуң тургустунуп үезинден бээр идепкейлиг туржуп, чайгылыш чок демисежип турар болгаш ол оруктан бис кажан-даа чайлавас бис!»—деп, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежнев чугаалаан.

ХӨГЛҮГ ҮННЕР

Аяс хүннер хүннеп, чечек, чимис, үнүштер бойдус кидин түлүк саглаарты үнүп турар. Ындыг хүннерниң бирээзинде Кызыл районнуң төвү Каа-Хем суурга чеде бердивис. Кол кудумчудан ырак эвесте ийи каът ыяш, улуг бажыңның хериминиң иштинде узун, саглагар ногаан ыяштар аразындан бичии уругларның мыжырашкан кушкаштар ышкаш ыыт-шимээни, ыры-шоору дыңналыр. Од-кавылап эрткен кижи бичии чаштарның чаптанчыг чараш ыры-шооруниче кулак сала бээр, харын топтап дыңнап туруптарлар-даа бар. Ынаар ынча-мынча чоокшулап чоруп орувуста, «Кезээде хүн хүннеп турзун» деп ырны бир бөлүк уруглар ырлашкан турлар. Кижизидикчи башкылар-биле амыр-менди солушкаш, оларның ажыл-херектерин сонуургап таныштывыс.

— Каш-ла хонгаш уруглар камгалалының хүнү болгай. Ынчангаш ол хүнге белеткенип турар бис, ынчан уругларга аъш-чемни улам экижидип, белектер берип, янзы-бүрү оюннар ойнап, арыг агаарга сейгүстеп, бичии концертчигеш көргүзер бис. Ол улуг байырлалды эки уткуур дээш уругларның өөрүшкү маңнайы-даа аажок, ырлаар ырызы-даа тайбың чаагай боор, дыңнап тур силер — деп, «Хензигбей» ясли-садигиниң эргелекчизи Н. Рябова, уруглар ышкаш база-ла өөрүшкүлүг чугаалажып турган.

«Хензигбейниң» бичии уругларының белеткенип манаан хүнү келгени бо. Олар бо байырлалды, өске бүгү-ле эш-өөрү-биле бир дөмей ырлыг-хөглүг, омак-сергек уткуп ап турар.

Ол «Хензигбей» ясли-садиги районда эң эки ажылдыг ясли-садиктерниң бирээзи. Шынап-ла, ооң иштиң-даа, даштың-даа арыг-силиг, ооң кайы-даа булуңунга баарга, ойнаар чүүлдер, тоолчургу чурук-хөрүктер кижиниң эстетиктиг сеткилин ала-чайгаар-ла хайныктырып келир. Ында 250 хире бичии уруглар хаара туттунган, «чаг иштинде бүүрек дег», амыр чыргалдыг ойнап, хөглеп турарлар. Ада-иелерниң уругларын бир хар чартыктан эгелеп хүлээп алгаш, алды харга чедир тускай программа ёзугаар өөредип турар. Ында он дөрт кижизидикчи башкы бар, олар шупту ол талазы-биле тускай эртемниг. Ол ясли-садиктиң ажылдакчылары ында Көк-Тей ортумак школаның башкылар коллективи-биле болгаш ада-иелер-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Хуралдарга-даа, сентелгеге-даа ада-иелер идепкейлиг киржирлер. Школаның бирги класс башкылары садиктен уругларны хүлээп алыр мурнунда оларның аажы-чаңын, сонуургалын билип алыр, ооң соонда олар-биле ажылдаарда чиик болур. Школа биле ясли-садиктиң ажылдакчыларының аразында харылзаазының бир эки талазы ында. Оон ынай ында орус, тыва, бурят дээш янзы-бүрү националдың уруглары бар болганда, оларны амдыгааштан интернационалчы ёзуга кижизидип турар. Оларның найыралы ниити янзы-бүрү оюннар ойнап турар үеде улам быжыгар. Ынчангаш янзы-бүрү шимчеңгир чаа-чаа оюннар ойнадып, өөредиринге кижизидикчи башкылар база кол кичээнгейни салып турар. Төрээн ийиги бажыңы болур ясли-садигинден уругларның хөглүг үннери үзүлбес.

ЧУРУКТАРДА: улуг бөлүктүң уруглары кичээл үезинде; ойнаар шелде чайганып турар уруглар.

К. ТҮЛҮШ.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ДАЙЫН ПРОПАГАНДАЛААРЫН БОЛДУРБАС

Бир катап, чоогувуста магазинден номнар садып чораам, холунда ном туткан оолчугаш оон үнүп органын эскерип кагдым. Кудумчуже ол үнүп келгеш, автобусче далажып бар чораан авазынга таваржы берди. Оглунуң холунда тудуп чораан чүвезин ол көрүп кааш, ушта тыртып алгаш, журналды ора соккаш, октапты.

— Дайын дугайында мындыг журналдар номчуурун сеңээ чөпшээревээн болгай мен! Ындыг журналдарны шагда-ла хоруур ужурлуг.

Оглун ол ажынмышаан, кылаштажып чоруптулар.

Ол журналдарда эрткен-даа, амгы-даа, моон соңгааргы-даа дайыннарның дугайын хөйү-биле бижип турар. Хан-чии, бооларның даашташкыны, шпионнар — күш дегээр, каржы-дошкун болур чорукка кижизидериниң аргалары ол. А бичии кижилерге ол чүгле хоранныг чорук эвес, а хупнуң-не «баш мээзи сайзыралдырыны» хевири, дайынны сүртенчиг, эң солун таварылгаларлыг ужуралдар кылдыр бодаарынга кижизидериниң хевири болуп турар.

Ол чорук дээрге, ылаңгыя ада-иелерге, башкыларга берге айтырыгларның бирээзи. Кажан ада-иелер дайын болгаш тайбың айтырыының талазы-биле хөйнү билир апарган бо үеде Барыын чүкте уругларга дайын пропагандазын улам күштелдирип турар. Норвич хоорайның башкылары боттарының күзели-биле «Тайбыңга өөредири» деп программаны чогаадып алганнар. Ынчангаш бөгүнгү ак сеткилдиг кижи бүрүзүн дүвүредип чоруур айтырыгны шиитпирлээринге чаңгыс аай турушту ажылдап кылырын олар шенээннер.

Чаа программаның удуртукчузу Фрэнсис Николастың чугаазы-биле алырга, «Тайбыңга өөредири» дээрге, өөреникчилер ортузунга дайынны эвес, а тайбыңны пропагандалаарынга башкыларга дузалаар чүүл болур. Ол бүгү янзы-бүрү чүүлдерден ангыда, тайбың амыдыралдың өөрүшкүзүн болгаш дайынның халаптарын көргүскен фото-чуруктарны, схемаларны белеткээри көрдүнген.

Норвичиниң башкылары ол талазы-биле баштайгы ажылдарны чорудары-биле өөреникчилерге анкетаны тарадырын сүмелеп турар. Олар мындыг айтырыгны оларга салыр деп турар: «Кандыг-даа тулчуушкун турбас, ойлап-дескеннер чок, курлавырларны төтчеглевес болза делегей кандыг байдалдыг турарыл? Ол-ла бүгүге чарыгдап турган акшаны канчаар ажыглап болурул?» А даразында —«Бир эвес дайын болбас болза...» деп темага чогаадыг бижиирин олар сүмелеп турар.

Бир-тээ буржуаз пропаганда «совет айыыл» дугайын уругларга чугаалап, оларны коргударындан ыытпайн турар болганда. Норвичиниң башкылары Совет Эвилелиниң дугайында шынныг медээлерни уругларга бээрин күзеп турар. Ол программа дээрге политиктиг кандыг-даа боданырга хамаарышпас. Ону тургускан кижилер тайбыңга ынак болгаш оларның уруглары дайын кандыг ужуктарга чедирип болурун билип алырын күзеп турарлар.

Джеймс ОЛДРИДЖ,
англи чогаалчы.

Лондон.

(ПМА).

РСР. Бир миллион хире чаштар уруглар садтарында болгаш яслилеринде барып турар. Тускай эртемни чедип алган кижизидикчилер, бедик билиглиг эмчи ажылдакчылары оларның өзүп-мандыырын болгаш кадыкшылын доктаамал хайгаарап турарлар.

ЧУРУКТА: Бухарестиң уруглар садтарының бирээзинде концерт үезинде. БТА-СЭТА-ның фотозу.

ХҮНЧҮГЕШ

Муса ДЖАЛИЛЬ.

УДУП ЧЫДАР УРУГ

Удуп чыдар шөлээн
Уруг чаштың магалыын!
Ону көргеш чайгаар
Омак-сергээң дам баар!
Чымчак хоюг сыртыын
Сыртапышкан тамчыктыг.
Аксын шала ажыпкан
Амданнаныл сордунган.
Эриннери бичии өл,
Эге шөлээн чыдар-дыр.
Чаактары бопуң кызыл,
Чалгыннар дег кирбиктиг.
Хенертен бутчактарын
Хере тепкен,—төргек чок.
Канчангаштың ийик.

Хаваан маадыр дүйүпкен.
Ынчалза-даа кем чок,
Ындыг уян чүве чок.
Тыныжы-даа деоки,
Дыка оожум, хостуг.
Ынай чашты долгандыр
Ыыт-дааш чок улус бар.
Шылырт-даа дээр чүве чок
Сымыранчып тургулаар.
Таалап удаан төлүн
Таптап көрүп хайгаараан
Шак бо өйде аваның
Чаражы-ла дендии!

К. ЭКЕР-ООЛ очулдурган.

ЧАШТАР ЧАРАШ

Аткан даң дег хүлүмзүрүү
Арыннарда чайыннанган,
Аас-кежик эртинезин
Ада-иеэ өргүп чоруур, —
Чаа шагның каастакчызы
Чантанчыглар — чаштар
чараш.
Ясли, сад, школада
Ырлап, ойнап,
номчуттунган,
Четтинчипкеш базыштарга,
Чечек, челээш
сагындырар,—

Көвей чонның аразындан
Хөглүгбейлер — чаштар
чараш.
Алдын хоойлу ачызында
Амыдырал каастакчызы,
Өртемчейниң келир өйү,
Өөрүшкүвүс шимекчизи, —
«Дайын» деп сөс
дыңналбаанда.
Тайбың чолдуг чаштар
чараш.

Н. ООРЖАК.

ДИЛЕГ

Эмдик дезиң аът дег,
Эзиннелдир маңнаан
Демир-үжүүм чоодуң
Девирживейн көрем.
Кажан черле томаарып,
Хала чокка чагыртып,
Аккыр кылаң саазынга
Арыг чараш бижиир сен!

А. ШОЮН.

Г. ЕФРЕМОВ.

СУМКА

Чечен чугаа

Сентябрь бирээде Кузьмин школага чап-чаа сумкалыг чедип келген. Портфельдерни октагылапкаш, Кузьминни шупту үглей берген. Уруглар сумканың өңүн кайгаан, а оолдар ында чес «кызаннаашкынны» тырткылап, ону адааргап көрүп турганнар. Чүгле Емелин дүш чок аваа турган.

— Кузьмин, сен рюкзактап база эккээриң кай — деп, ол чугаалаан.

Сентябрь 2-де Кузьмин школага рюкзактыг келген.

— Кузьмин, майгыңдан база эккелген болзуңза — деп, Емелин улам өөрээн.

Сентябрь үште класста парталарны ыңай-бээр иткилеп каан болган. Самбыра баарында хос черде майгын тип каан турган. Ооң иштинде хаарык дыңналган.

— Масказын-даа, удуур шоодайын-даа уттаан-дыр — деп, Емелин эскерген.

Кузьминни майгыңдан ушта соп эккээрге, Емелин мынча дээн:

— Кузьмин, байдарка деп хемеден база сөөртүп эккелген болзуңза көрем!

Сентябрь дөртте Кузьмин парталар долгандыр хемелиг кижи өттүнүп, эшкиниш чайып чоруп турган. Емелин боданыл тургаш, мынча дээн:

— Кузьмин, компастан база ап алыр чүвеңни!

Сентябрь беште Кузьмин школага келбээн.

Сентябрь алдыда Кузьмин школага шагдаа чериндеп документилиг болгаш элей берген эрги сумка чүъктеп алгаш келген. Шагдаа чериндев документиде А. И. Кузьмин сентябрь беште школаже бар чыткаш аза берген, Киевтиң чал оруу-биле 63 километрин эртип чорда, ону доктааткан деп медеглеп бижээн.

— Кузьмин, Владивостокту таварты школага кээр чүвеңни аа — деп, Емелин чугаалаан.

Сентябрь чедиде школага Владивостоктан мындыг телеграмма келген:

«Удавас чеде бээр мен. Кузьмин».

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

Бичии Шолбан аът көргеш, мунайн деп туруп берген.

Ачазы тургаш:

— Эр апаргаш, мунар сен— дээн.

—Мен кыс эвес, черле эр кижи ышкажыл мен —деп, оглу ээрешкен.

* * *

Авазы ажылдан келгеш:

—Уругларым, бөгүн кым шала чугду?—деп айтырган.

—Кым-даа шала чугбаан — деп харыылаан нар.

—Кым-даа чугбаан болза бажын ишти чоп кончуг арыг чүвел?

—Шала эвес, шуптузун чуп каарга арыг болбайн канчаар — деп, элээдизи харыылаптыр.

К. ОРТУНАЙ.

Даг-Алтай автономнуг область 60 харлаан

Улуг Октябрьның алдын ханазының чырыы деггеи Даг-Алтайның арын-шырайы чаартынып чечектелген. Ооң хөгжүлдезиниң оруу улам-на чырык чаагай, долу шапкынчаан. Областың ажылчы чонунуң амыдырал-чуртталгазы улам-на чаагайжып экижээн.

Литература болгаш уран чүүл база-ла шапкын хөгжүлдеже кирген. Амгы Даг-Алтайның ат-сураглыг чогаалчылары-даа, уран чүүлдүң мастерлери-даа көвүдээн. Ооң-биле чергелештир алтай чоннуң сцена уран чүүлү база улам сайзырап орар.

ЧУРУКТА: колхозтар аразының «Чуя» ансамблиниң солистери Р. Тапаева болгаш К. Ахметкалиева олар национал театрның режиссёру Н. Шумаров-биле чаа ырны ырлап өөренип турлар.

В. ВАРВАНЦТЫҢ фотозу.

МӨГЕНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Классиктиг хүрешке элээди оолдар-аразынга «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң команда болгаш хууда бирги чер дээш чемпионады Бурят АССР-ниң найысылалы Улан-Удэ хоорайга апрельдиң 8-тен 11-ге чедир болуп эрткен. Ук маргылдаага споттуң бо хевиринге элээди оолдарның аразынга ССРЭ-ниң бирги чери дээш чемпионадынга киржир мөгелерни шилип алырының маргылдаазы болган.

Маргылдааның киржикчилериниң саны кончуг хөй болган. Тодаргайлаарга 11 эвилелдешкен республикалардан, Москвадан, РСФСР-деп командалар киришкен. Россия Федерациязының шилиндек командазының составынга Даг-Алтайның педагогика институдунуң төөгү-филология факультединиң бирги курузунуң студентизи Сергей Ютанов база кирген турган.

Сөөлгү үеде бистиң областан шыырак мөгелер үнүп турар. Эң ыланғыя классиктиг хүрешке Алтайның мөгелери чурттуң улуг-улуг маргылдааларынга бедик шанналдыг черлерни ээлеп, чуртуң шилиндек командазының треверлериниң кичээнгейин хаара туткан.

Даг-Алтайда «Ирбизек» деп уругларның спорт школазының өөреникчизи Сергей Ютанов Улан-Удэ хоорайга болган ол улуг маргылдаага чүгле эки хүрешкен эвес, а харын чемпионаттың ажыдыышкыны болган. Ол 52 килограмм деңзилиг мөгелерниң аразынга хүрешкеш, 6 ужуражылгазының шуптузуң арыг ойнап алган, азы чамдык үеде нитти сан 12:0 болуп. Сергейниң тиилелгези-биле төнүп турган.

Түңнел ужуражылгага чедир чангыс-даа мөге Ютановтан чангыс балл безин ойнап ап шыдаваан. Ынчангаш Сергей Ютанов чемпионаттың 52 килограммга тиилекчизи болбушаан, эң-ве чараш, аваангыр-кашпагай хүрешкени дээш тускай шанналдың база эдилекчизи болган.

А. МАНЗЫРОВ,
ССРЭ-ниң спорт мастери.

ИЮНЬ 1-ДЕН 3-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — В. Катаев — «Фиалка». Телешин. 11.25— Чаа медээлер. 11.30 — 14.15— Чапсар. 14.15 — Чаа медээлер. 14.35 — Уруглар камгалалының делегей хүнүнге. Документалдыг фильмнер программазы: «Чаш назын өмүнээзинден», «Өг-бүле», «Пионерлер чарыжы». 15.35 — Туништиң национал ансамблиниң концерти. 16.15 — «Константин Паустовский». Сактыышкыннар болгаш ужуражыышкыннар». 17.00 — 17.15 —Чапсар. 17.15 — «ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге ужуражыышкыннар». 17.45 — «Салют, пионерия!». 18.30 — Соңгулдаларга уткуштур. Улус депутаттарының тус чер Советиниң депутадының кандидады Дагестан АССР-ниң Дербент районунуң Ш. Алиев аттыг виноград өстүрер совхозтуң директору Н. Алиевтиң дугайында телеочерк. 18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.00—«Плакат — үениң көрүнчүү». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.30— «Элезинниг тейлерде узун орук». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00 — «Үе» Информастыг программа. 21.30 — «Өңнүктерниң арыннары». Уруглар камгалалының делегей хүнүнге. Дамчыдылганы чогаалчы А. Алексин чорудар. 22.15 — 22.55 — Күрүнениң В. Неедла аттыг ыры болгаш танцы ансамблиниң (ЧССР) концерти. Ооң тонгениниң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Уругларга аңчыгаштар дугайы». Ленинградтан дамчыдылга. 12.30 — «Хоойлу билир сен бе?». 13.05 — Француз дыл. (өөредилгениң 2-ги чылы). «Театр дугайында чугаалажыыл». 13.40— Уругларга фильм. «Эрги шивээниң хөлегелери». 3-кү, 4-кү сериялар. 14.50 — М. Лукониниң шүлүк чогаалдары. 15.25 — Чаа медээлер. 15.35— 18.15 — Чапсар. 18.15 — Чаа медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Сылдысчыгаш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00 — Д. Торелли. УССР-ниң алдарлыг артизи Н. Семизорова биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Лагунов оларның күүселдези-биле классиктиг дуэт. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.10 — «Азия тевү». Информация-публицистиг программа. 19.25 — «Бистиң аалчыларывыс». Туркмен ССР-ниң профтехучилищелер ансамбльдериниң концерти.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Болдинонуң сорунзазы». Документалдыг телефильм. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 22.45 — «Соңгада чырык». Уран-чечен телефильм.

ИЮНЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Кино аянчоруктарының клуву. 9.55 — Уругларга фильм. «Езулуг трубач турган». 11.00 — Чаа медээлер. 11.05 — 14.15—Чапсар. 14.15 — Чаа медээлер. 14.30 — «Мал ажылы — шалыпчы фронт». Документалдыг телефильмнер программазы: «Терветтиң сүдү», «Кодан соондан», «Костя». 15.30— «Билир болгаш кылып бил». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.15 — «Горнистер, кыйгыга харыылаңар!». 17.00 — 17.15 — Чапсар. 17.15 — «Эрткен чүүлдү катаптаары». Белорусс ССР-ниң Уваровичиде ССРЭ-ниң улустуң башкызы О. С. Авраменконуң дугайында телеочерк. «ССРЭ-ниң улустуң башкылары» деп бөлүк дамчыдылгадан. 17.40 — «Орук эгезинде». Еврей камерлиг музыка театрының дугайында. 17.55 — «Чаагай хүн». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Аъш-чем программазы — бүгү улустуң хереэ». Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенский чорудар. Ооң төнгениниң соонда — концерт. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 22.55 — «Фестивалдар... Конкурстар... Концерттер. Ооң төнгениниң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Г. Свиридовтуң чогаалдарында пушкинчи аялгалар. 12.45 — Немец дыл. 13.15 — Ада-целер, силерге. 13.45— Уругларга фильм. «Эрги шивээниң хөлегелери». 5-ки серия. 14.25 — «Игорь Моисеевтиң баледи». Концерт-фильм. 15.30 — Чаа медээлер. 15.40— 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телефильм.

МОСКВАДАН

18.25 — Бүгү-россия конкурузунуң лауреады Т. Вольская ойнаар (домра). («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Чогаалчы болгаш үе». Дамчыдылга. 19.15 — «Азия тевү». Информация-публицистиг программа. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бэук биле Тюк». Мультфильм. (ЧССР). 20.15 — М. И. Царев А. С. Пушкинниң, М. Ю. Лермонтовтуң, Ф. Тютчевтиң, А. Блоктуң, С. Есенинниң лирказын номчуур. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 23.20 — «Өске талалың кижизи». Уран-чечен фильм. «Омега-фильм». (Швеция).

ИЮНЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 10.05 — «Элезинниг тейлерде узун орук». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 11.20 — Чаа медээлер. 11.25 — 14.15— Чапсар. 14.15 — Чаа медээлер. 14.35 — «Чер кырында кижи». Документалдыг телефильмнер программазы: «Даартагы хүннүң таразы», «Чаъс чылы». 15.30 —Ленинчи комсомолдуң хоочуну. Амурда-Комсомольск хоорайның баштайгы тудугжузу А. И. Зюзина-биле школачыларның ужуражылгазы. 16.15 — «Сылдысчыгаш болгаш кулапчыгаш». Уругларга улам-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.00 — 17.15 — Чапсар. 17.15 — Т. Хренниковтуң ырыларын РСФСР-ниң улустуң артизи И. Кобзон күүседир. 17.45 — «Шыдыраа школазы». Түңнел ужуражыышкын.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «Соңгукчуларның чагыглары — Советтер ажылының кол угланыышкыны».

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кадыда — өг-бүле найыралдыг». Махачкаладан дамчыдылга. 19.30 — «Пилегмаш-82». Чурттар аразының делгелгезинден репортаж. 19.45 — «Элезинниг тейлерде узун орук». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг прогрмма. 21.35 — «Ырак болгаш чоок ыры». Дамчыдылганы РСФСР-ниң улустуң артизи композитор В. Левашов чорудар. 22.25 — Бөгүн делегейде. 22.40 — 23.00 — «Коломна». Документалдыг телефильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Чүнү номчуурул. 12.45 — Испан дыл. 13.15 — «Бистиң сад». 13.45 — «Өскелер аразында бодунуу, бодунуунуң аразында өске». Уран-чечен фильм. 15.20 — Чаа медээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «Делегей байдалының доңчулары». 18.40 — Чарлалдар. 18.45 — «Азия тевү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

19.00 — «Кедээниң шагы». «Аъш-чем программазы — бүгү улустуң хереэ». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Көргеш, сактып ал». Мультфильм. 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35— 23.05 — «Икс Мистер». Уран-чечен телефильм.

ЧАЗАЛГА

№ 126 «Шынның» үшкү арнында «Артык сеткил ара дүжер» деп эгелиг материалдың иштинде «Хову-Аксы суур» деп сөстү «Ак-Довурак хоорай»; «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчын хаадырылга килдизин — «Тыва даг-дүгү» комбинаттыы кылдыр эде номчуур.

Эрткен чазыг дээш редакция номчукчуларының мурнунга буруузун миннип тур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Эржемен ПАЛКИН

ТӨРЭЭН ЧЕРЛЕРИМ

Авамга мен чедип чадап, тайып ужуп,
Ыглап, кый дээр—бичии шаамны
сактып кээр мен.
Авам ынчан бызааларын ойлатпышаан:
— Ыглава че, хереллдн көр, оглум! —
деп каар.
Караам чажын ол-ла дораан утту
каапкаш.
Хая-чалым баштарынче көре бээр мен.
Даглар ажыр кызыл хүн-даа херел
келир.
Даярт шөлдер шалың-биле чайнай
бээрлер.
Часкы ногаан шыктардыва кадарчылар
Чалгаан хөл дег арбын сүрүүн хай дей
бээрлер.
Оларны мең хары угда көрүптер дээш,
Өлче ужар көңгүс белеп болу бээр мен!..
Ам мен мында. Москвада лекция
дыңнап,

Аймак өөрүм аразында олуру мен.
Акшый берген профессор мынчаар
сургаар:
«Төрээн черни чүден артык
үнелеңер!»...
Дөгеревис сеткилге чоок, эң-не эргим
Төрээн черни өттүр көрүп, сакты бээр
бис...
Кадарчының узун болгаш хоюг ырын,
Кайы ырак Даг-Алтайым бодап кээр
мен.
Аңаа ыглап, аңаа хөглеп өзүп келдим,
А ооң күштү, ыры сөзүн тыпкан-даа
мен.
Төрээн ынак черим-биле хөөрежир
дээш,
Дөстүнмейн, сеткил хайнып ужуптар
мен.

О. СУВАКПИТ очулдурган.

* * *

Аржан АДАРОВ

Шокар ээир дам-дум көстүр
Шолбан чаны, булут турлаа.
Меңги кыдыы чайлаглар ол
Мээң төрээн кавайым-дыр.

Сүүр-сүүр баштыг ак-көк
сыннар.
Чүрээм мында, чажыт-чаат
чок.

Ыржым, шыргай ээимнерде,
Ырым мөңге чаңгыланган.

С. САРЫГ-ООЛ очулдурган.

КЕЗЭЭДЕ УТТУНДУРБАС

Даг-Алтай хоорайга (ынчаарда Ойрот-Тура деп адап турган) эр боол өскен, караам ажыткан, эртемниң оруунче дүгдээп эргим черим кезээде уттундурбас. Чоок төрел, акыдунма алтай чоннуң автономнуг облазы тургустунганындан бээр 60 чыл оюнда аңаа чүректиң ханызындан изиг байырны чедирбишаан, чаа-чаа чедиишкиннерни, чечектелиишкиннерни күзедим!

30 чылдар үезинде алтай чурту Тывага улуг дузаны чедирип, хөй-хөй кадрларны белеткеп берген.

1932 чылдан эгелээш, Адачурттуң Улуг дайынының үезинге чедир, 100 ажыг тыва оолдар, кыстар аңаа тускай эртемни чедип алганнар. Оларның иштинде зоотехниктер, мал эмчилери болгаш агрономнар Биччиижик. Дорлуйнаа, Шагжы, Топтуг-оол, Базыр-оолдар (3), Белчит, Шенгирбен, Эртине, Шөмбүл, Даваалан, Седип-оол, Биче-оол болгаш өскелер ам-даа ажылдап чорууллар. Партия, совет, кедээ ажыл-агыйның удуртур органнарынга эштер Долчанмаа, Норбу, Сонам, Коңгар, Салчак, Биче-оол болгаш өскелер-даа хөй-хөй чыл ажылдап келгеннер. Ам бистиң аравыста чок эштерни: Тадар-оол, Доржукдай, Түргеноол, Чанзан-оол, Даваа, Бюрбю, Оңчатпан, Оңгаа, Айдыноол, Базыр-оол, Чымба, Чадамба, Санчат, Сайын-Хөө оларны адап кагза чогуур, олар дыка кызымак ажылдап чорааннар.

Тускай догуннаан аныяк Тыва Арат Республиканың кедээ ажыл-агыйын сайзырадырынга Алтайга белеткээн тускай эртемниглер ол үезинде улуг рольду ойнаан.

Бистер Даг-Алтайга өөренип турганда, чүгле тускай эртем чедип алган эвес, харын культурлуг амыдыралдың япзы-бүрү бүгү дээжилерин база чедип алган бис. Куш-культуралап, таңцылап, ырлап, орустап билир келдивис. Республикага ол үеде боор турган футбол, волейбол, хаак, чадаг чарыш, коньки маргылдааларынга ойротчулар идепкейлиг киржип, тывага ооң сайзыралынга улуг-хуузун киирип турдулар. Хоккейлээринге, трамплин халыырынга, конькилээринге болгаш өске-даа янзы-бүрү оюннарны аңаа өөренип алган келдивис. Бо бүгү чүүлдерниң баазалары, дериг-херекселдерн биске ол черге бүрүн турган.

Ынчаарда бистерге ханы билиглерни бээр дээш кызымак ажылдап турган башкыларывыс Алтайчинов, Апок, Голубева, Вилисова, Никифоров, Черныш, Бедреев, Кучук, Щербаков, Смирнов, Енчинов болгаш өскелерин-даа уттайн чоруур бис.

Бисти чылыы-биле хүлээп алган, эртем-билигге өөреткен Даг-Алтай хоорай, ооң хөглүг-омак чону, Алтайның чараш бойдузу биске кезээ мөңгеде уттундурбас.

П. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниң кандидады, Тыва АССР-ниң алдарлыг мал эмчизи.

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга эдир булуттаар, чамдык черлерге биче чаар. Хаттың дүргени секундада 7—9 метр чедер. Агаарның температуразы республикага 20—25, Кызылга 22—24 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮНЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Горо» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оюнунуң эгезинде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Он ийи ай» 9.30, **«Көк ранецтиг уруг»** 11.00, 12.30, 15.00, **«Айсбергтер аразынга өлүм»** 16.30, 18.20, (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чалыы назынның байырлалдары» 15.00, **«Шляпа»** 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Керамзит-сай заводунга суугу одакчыларының дузалакчылары, технологтуг дериг-херекселдер слесарьлары, ээлчеглер мастерлери дүрген хереглеттинип турар.

Эвээш кижилиг өг-бүлелер чурттаар общежитие бар.

Айтырыгны керамзит-сай заводунуң баштаар черинге салыр.

Заводка № 2 автобус-биле «Тудуг кезектерин» комбинаттың доктаар черинге чедир чоруур.

«Тыва кедээ тудугу» трестиң аппарадынга инженер-диспетчер болгаш күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң улуг инженери хереглеттинип турар.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Завод кудумчузунуң № 24 бажың. Телефон №№ 2-13-86, 2-49-23.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы бодунга болгаш өске-даа техниктиг дээди өөредилге черлеринге кирерин күзээн кижилерни курстарга өөренип болурун чарлап турар.

Курстарга өөредилге июль айда эгелээр болгаш кичээл неделяда алды катап, эртенгиниң 9 шактан эгелээр.

Районнардан келген үндезин национал кижилерни общежитиеге чурттадыр.

Филиалдың директорунуң адынга билдириишкин киирген болгаш өөредилге дээш төлээн квитанция көргүскеннерни курстарга киирип алыр.

Өөредилге дээш төлээр 16 рубльди почта дамчыштыр 14107 счётче шилчидер.

Июнь 30-ның 16 шакта дыңнакчыларның хуралы болур.

ФИЛИАЛДЫҢ адрези: Кызыл хоорайның Рабочая кудумчузунда 4 дугаар бажың, 214-кү өрээл; белеткел куретары—9 шактан 15 шакка чедир, суббота хүннеринде —9-тан 13 шакка чедир.

1982-83 өөредилге чылында Кызылдың медицина училищезин дараазында салбырларга өөренирлерни хүлээп алыр: санитар-фельдшер салбыры —өөренир хуусаазы — 2 чыл 6 ай, фельдшерниң —2 чыл 6 ай, сестраның — 1 чыл 10 ай.

Билдириишкинни августуң 14-ке чедир хүлээп алыр. Өөренир дээннер орус дылга (чогаал азы диктант), химияга (аас-биле) шылгалда тудар.

Директорнуң адынга билдириишкинге кожар чүүлдер: ортумак билиг дугайында аттестат (боду-биле), эмчи шынзылгазы (№ 286), 3х4 см. хемчээлдиг алды фото-чуруктар, күш-ажыл дептериндеп ушта бижилге, өг-бүлезиниң составының болгаш ада-иезиниң ажыл төлевириниң дугайында шынзылга. Паспортту боду көргүзер. Сургуулдар составынга киир санаар хуусаазы —августуң 22—24 хүнү.

Училищеге киир санаттырганнар нитти негелде-биле стипендияны алыр. Чугула херекгээннер нитти чурттаар черн-биле хандыртынар болгаш курхандырылгага турар.

Училищениң адрези: Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузунуң № 2 бажың: медицина училищези, телефон №№ 2-10-28, 2-41-19, 2-32-44.

СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң бот-өөредилге салбыры дараазында мергежилдерге 1-ги курска студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. Математика.
2. Орус дыл болгаш литература.
3. Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы.
4. Биология.

Кирериниң шылгалдаларын 1982 чылдың июнь 2-ден 11-ге чедир дараазында эртемнерге чорудар:

«Математика» тускай эртемге:—математикага (аас болгаш бижимел-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литератураа (бижимел-биле);

«Орус дыл болгаш литератураа»— орус дыл болгаш литератураа (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле);

«Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказынга»— орус дылга болгаш литератураа (аас болгаш бижимел-биле), математикага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле):

«Биология» тускай эртемге—орус дылга болгаш литератураа (бижимел-биле), биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), физикага (аас-биле).

Билдириишкинни июнь 1-ге чедир дараазында документилерни ыңап-ла кошкаш чорудар: ортумак билиг дугайында документ (боду-биле), күш-ажыл дептериниң хоолгазы, эмчи шынзылгазы (№286 майык), ажылдап турган чериндеп характеристика, билдириишкин болгаш 3х4 хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Документилерни чорудар адрес: Кызыл хоорай. Ленин кудумчузунда № 34 бажың, пединститут, бот-өөредилге салбыры.

Телефон №№ 2-20-36.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 999.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00444